

N j i v a

I./19.—20.

28./II. 1922.

JOŽA BOHINJEC:

Problem problemov.

Čital sem nekoč, da vsi veliki in nekompromisni socialni revolucionarji z vsemi svojimi dolgoletnimi zapori niso ljudstvu toliko koristili, kakor realno, trezno in preudarno pisana knjiga. Množica je na trpljenje voditeljev pozabila, voditelji so se iztreznili vsled mrzlega curka ljudske nehvaležnosti; eni so odstopili, prišli so drugi in so — zopet hoteli biti mučeniki. Vrsta «mučnikov» se je množila, ljudstvo pa vsled njih mučeništva ni dobilo za groš cenejše žemlje.

Na to sem se spomnil takrat, ko so zapirali naše komuniste. Premišljeval sem takrat, zakaj imamo pravzaprav komuniste, ki so po povprečnem naziranju ljudstva pomenili one ljudi, ki hočejo razbiti tovarne in stroje, nato pa izropati izložbe. Čudno se mi je zdelo, da se ta «novotarija» tako epidemično širi, ko se vendar protivi pravim in resničnim koristim ravno delavskega ljudstva. Mislil sem si, da bodo pač tudi v državi, ki bo urejena po komunističnem receptu, stroji, da jih bo moralo biti celo več in popolnejših, tudi sem si mislil, da bodo tudi v «novi» državi morale biti izložbe, in še celo polnejše in bogatejše. Zasmilil se mi je kmetski fant, ki je svojo kroglico spustil v komunistično skrinjico. Pa sem nekoč vprašal izobraženega delavca, zakaj je komunist in še tako hud, in ta mi je rekel: «Zato, ker sem jezen na vse».

Ko sem vse to premišljeval, sem se spomnil tudi na zakon o zaščiti države. Brez sramu moram reči, da se mi je zdel ta zakon nepopoln. Izpopolnjen bi moral biti z vzporedno akcijo — s poukom ljudstva. Če bi izšla ena sama brošura v milijonskih nakladah, ki bi ljudstvu razumljivo dopovedala, da vsi kričavi voditelji niso in ne morejo biti zmožni ustvariti vsaj za trenutek cenejšo hrano, ki bi ljudstvu dopovedala, da mu pripovedovanje o debelih buržoajih in serviranje lepil obljub malo koristi — bi ta brošura koristila več kakor vsi § 104, kakor vsi zapori in obznane. Ljudstvo naše nima **realne naobrazbe**, vzgojeno je v samih fantazmih in romanticizmih. Ves naš socializem je samo kritika (in ta je vsaka lahka) obstoječih razmer, ne poda pa niti najmanjšega migljaja o tem, kako mora biti in kako je ta «kako» uresničiti. Karakteristikon za vso našo socialistično množico je dejstvo, da je vedno in povsod globoko prepričano, da mora biti «za to». Ne ve pa, kaj je to «to». Množica samo ve, da mora «to zahtevati», kako pa bi bilo to «zahtevo» uresničiti, tega ne ve. Vedo samo teoretiki, ki so brali Marxa in so se «prepričali», da bo to

«zahtevo» uresničil kapitalizem sam, ko bo plod bodočega družabnega reda v njegovi debeli notranjosti dozorel in bo moral biti porojen.

Človek, ki ne zna plavati, se grabi za vsako bilko. Zagrabil je tudi za komunizem, zagrabil za roko vsakega, ki vpije, da v državi ni reda, da je treba, da bo «drugače». In ker je lahko poleg enega stotaka zahrepeneti še po drugem, in ker je to hrepenenje lahko vzbuditi tudi v drugih, zato ima vsak, ki tako dela, vse pogoje, da ustvari stranko.

Tako smo prišli do strank, ki samo «hočejo». Vse, samo ne realno delati. Vse hočejo, samo tega nočejo povedati, kako bo izgledal prvi dan po socialni revoluciji, ali po «narodno-socialni» reformi.

Karakteristično za vso puhlost «hočejo-strank» je dejstvo, da po prevratu še ni izšla niti ena sama popularno pisana brošura, ki bi ljudstvu povedala, kaj je država, kaj občina, kaj socializacija, kaj vsa socialna politika. Mirno, trezno napisane besede bi radi čitali. Knjigo, ki je pisana z matematično natančnostjo, ki ne računa z instinkti, in ki pokaže, da ve, kaj da ljudstvo «hoče».

Zato mi je žal «mučenikov», žal zapeljanih mas, ki hočejo, da bi bilo enkrat dve štiri, ker je štiri dinarje več kakor pa dva. Zato mi je žal obznan, žal vseh muk in trpljenja, ker vem, da je naše ljudstvo dobro in dovetno tudi za realno besedo. Samo povedati mu jo je treba večkrat in dobrohotno. Ves državni aparat z uradništvom in učiteljstvom mora začeti **realno** izobrazevati ljudstvo. Treba je drugega zakona o zaščiti države z enim samim paragrafom: Trezna in realna izobrazba ljudstva, **znanstveno** misleče ljudstvo je naš najvišji socialni, kulturni, gospodarski in politični cilj.

FEDOR VEČERIN:

Administrativna razdelitev države s posebnim ozirom na Slovenijo.

I.

Ustava določa v členu 95., da se izvršuje uprava po oblastih, okrožjih, okrajih in občinah. V ustavi sami najdemo podrobnejša določila o organizaciji in delokrogu upravnih enot le glede oblasti.

Tu je predvsem važno določilo člena 95., ki pravi, da se vrši porazdelitev oblasti po prirodnih, socialnih in ekonomskih prilikah in sicer s posebnim zakonom. Teritorialnemu obsegu oblasti je določena meja s tem, da po tem členu ena oblast ne sme imeti več nego 800.000 prebivalcev. Na ta način prihajajo pri določitvi oblastnih teritorijev prirodne, socialne in ekonomske prilike v poštev, v kolikor se dajo spraviti v sklad z ustavno določenim maksimumom prebivalstva dotičnega območja.

Vsekakor so morali biti razlogi tehtni, da so narekovali ustavotvorni skupščini določilo, ki v trdo, nepremično mejo, določeno s fiksnim najvišjim številom prebivalstva oklepa tako važne momente, kakor so

prirodne, socialne in ekonomske prilike. O državno-političnih motivih, ki so vsekakor tudi vplivali na zakonodajca, nimamo namena tu razpravljati. Vsekakor pa je dobro, ako v zagovor omejitve velikosti najvišje upravne enote osvetimo strokovnoupravno stran tega določila. Iz upravnopolitičnega vidika moramo omejitev obsega oblasti le priporočati. Zgolj iz stališča državne uprave trdimo celo, da je obseg oblasti po ustavi prej prevelik, kakor premajhen in da bi bila meja s 600.000 prebivalci za naše razmere brezdvomno umestnejša.

Ako zasledujemo zgodovino upravne reforme v raznih državah, zlasti v bivši Avstro-Ogrski, koje uprava bo po Vidovdanski ustavi tudi v velikem obsegu deležna reorganizacije, najdemo povsod odločna stremjenja po zmanjšanju preobsežnih upravnih enot. Uvidevalo se je namreč že poprej, da je preširok teritorialni delokrog glavna ovira dobre uprave. Ker pa so bile deželne meje v bivši monarhiji sakrosanktne, so nameravali vstvariti med okraj in deželo še eno medinstanco «okrožje». Ako pa ne bi odločevali nepremagljivi oziri na zgodovinske meje dežel, bi se taka operacija enostavno izvedla tako, da bi dežele odpadle in tvorile okrožja s primerno manjšim teritorijem najvišje upravne enote. Četudi je ostala ta razdelitev le pri načrtu, nam služi to stremjenje po teritorialno manjši najvišji upravni enoti vendar kot dokaz, da prevelike upravne enote praktično niso vzdržljive. Pri oblasti z velikim upravnim teritorijem se namreč nabira nepregledno število vlog; tako nastajajo že z ozirom na obseg uradnega poslovanja, ki ga povzroča to kopičenje vlog, pomisleki tako v pogledu meritoričnega reševanja, kakor tudi glede naglosti uradovanja. Tendenca reformirane uprave pa je, da se poslovanje poenostavi in število odločujočih upravnih instanc zniža (če le mogoče na dve), tako da naj bi n. pr. oblast odločevala o pritožbah in rekurzih končno-veljavno. Že organizacija te upravne instance sama mora tedaj nuditi jamstvo, da bo njeno poslovanje neoporečno. Zato mora biti uprava v oblasti **intenzivna**, kar je mogoče le tedaj, če njen teritorij ni preobširen.

Upravna veda je že davno uvidevala, da je treba odpraviti očitek oddaljenosti oblasti od prebivalstva, in upravne reforme so vsikdar stremile za tem, da se oblast prebivalstvu približava in tako ustvari stik z narodom in življenjem. Le tedaj bo oblast mogla zadovoljiti prebivalstvo v upravnem oziru, ako se uprava ne vrši iz daljnih distanc, ker sicer nezaupljivost do nje ostane in je očitek o «zeleni mizi» upravičen.

Vzemimo v pretres še samoupravno stran oblasti z ozirom na njen teritorialni obseg. V obče smemo trditi, da širši teritorij prej služi samoupravi kakor državnii upravi; to pa radi tega, ker stvarni delokrog samouprayne enote ni tako obširen, temveč je omejen na gospodarske naloge. V gospodarstvu je mogoč krepkejši razmah, ako temelji na široki podlagi, iz katere je mogoče črpati moči, to se pravi, najti kritja za razna bremena. Zato je pogoj za vsako samoupravno enoto, naj si bo občina, okraj ali oblast, da ima vsaj tako teritorialno območje, da zmore toliko dohodkov, kolikor je potrebno za vršitev

nalog, ki so ji določene. S tega stališča je ob veliki različnosti prilik otežkočeno določiti navzdol pravo mejo in jo je ustava tudi izpustila. Dati samoupravnim telesom večji teritorijalen obseg, kakor je to za njihovo gospodarsko zmožnost z ozirom na njih stvarni delokrog neobhodno potrebno, smatramo pa za nekoristno. Nikjer namreč ni podana možnost divergiranja gospodarskih interesov hitreje, kakor v samoupravi s široko teritorijalno kompetenco, in nikjer ni vsled tega delovanje uprave ovirano bolj, kakor v korporacijah, v katerih odločuje večja množina ljudi, ki najraje zastopajo interes najožjega svojega okoliša. Zato je v interesu delazmožnosti samoupravnih teles, da se postopa pri določitvi njihovih mej, oziroma obsega z največjo previdnostjo.

Da je ustava v uvaževanju navedenih upravnopolitičnih razlogov določila v splošnem skrajni obseg oblastvenega teritorija, je iz strokovnega stališča vsekakor utemeljeno, ker bi sicer tudi unifikacija uprave bila težko izvedljiva.

V okviru omenjene utesnitve naj torej zakon določa meje oblasti ter pri tem upošteva prirodne, socialne in ekonomske razmere. Ker prirodne razmere v bistvu soodločujejo glede prometnih, ekonomskih in trgovskih prilik okoliša ter so slednje navadno posledice prvih, se ta dva momenta lahko obenem upoštevata pri določitvi oblastvenih mej. Vsaj v glavnem je ekonomska skupnost teritorija odvisna od prirodnih prilik, n. pr. od rek, gorovja oziroma njegovih obronkov, od medvodij, dolin, obširnih poljan itd. Zato gre ekonomski radius iz kake gospodarsko važne točke in sega tako daleč, kakor učinkuje gospodarski vpliv tega centra, dokler se ne sreča z interesno sfero kakega sosednega gospodarskega središča.

Kot soodločujoča faktorja pri presojanju prirodnih in gospodarskih prilik prihajata v poštev razdalja in komunikacija. Socialne prilike so navadno tudi v najožji zvezi s prirodnimi razmerami in z gospodarskim položajem.

Ker je z razvojem časa dana možnost, da se vsled ugodnih prirodnih prilik izvrši asimilacija dveh ali več manjših oblasti v socialnem in ekonomskem pogledu ter učinkuje razvoj kakega središča lahko tudi odločujoče za gravitacijo bolj oddaljene okolice, dopušča ustava možnost spojitve; vendar tudi v tem primeru le v okvirju iz upravnoin državnopolitičnega vidika utemeljenega limita z 800.000 prebivalci.

Toliko v splošnem o upravni razdelitvi.

Povdarjam še, da naj se presojuje naša izvajanja s stališča sprejete ustave, ki se naslanja na načelo brezpogojnega ujedinjenja ter priznava enoten teritorij države, katera sama je organizirana na najširši samoupravni podlagi ter priznava poleg tega upravnim enotam delno omejen avtonomen delokrog. Z upravno-političnega stališča pa seveda ni nikakih zaprek, da ima tudi večja skupina oblasti vsaj začasno še kak skupen forum za zadeve, glede katerih je enotno zastopanje interesov priporočljivo. To dopušča tudi ustava v čl. 98., ki predvideva za posebne posle državne uprave posebne instance event. tudi za več oblasti.

II.

Ako gornja splošna izvajanja uporabimo v konkretnem na razmere v Sloveniji, pridemo v logični konsekvenci do dveh oblasí. Ena teh obsegá jugoslovansko območje bivše dežele Kranjske s potrebnimi manjšimi korekturami ob meji ter ima sedež v Ljubljani, druga pa južni del Štajerske, jugoslovanski del Koroške in Prekmurje s sedežem v Mariboru. Vsaka teh oblasti bo prilično razpolagala s pol milijona prebivalcev ter ima torej iz upravnopolitičnega stališča najidealnejši obseg.

Ne da bi se hoteli baviti s podrobnostmi glede mej med ljubljansko in mariborsko oblastjo, poudarjamo le, da se mora to vprašanje rešiti popolnoma s stvarnostrokovnega stališča vpoštevaje določila ustave. Tudi kak plebiscit med prizadetim prebivalstvom ne bi mogel imeti v tem pogledu odločujoče vrednosti, ker gre za strogo upravno-gospodarsko vprašanje, katerega ne more presoditi preprosti narod, in bi končno itak prišlo do veljave le sugerirano mnenje, ne pa lastna sodba. Vsekakor pa bo treba vpoštevati, da gre za dva teritorija, ki sta bila do preobrata zlasti glede avtonomnega delokroga upravljana po različnih smernicah ter že zaradi tega ne kaže bivših deželnih mej bistveno spreminjati. To se opusti tem laže, ker v jezikovnem, kulturnem ali socialnem oziru kaka asimilacija tu ne pride v poštev. S tem odpade tudi očitek, da hočemo zadostiti z željo po starih deželnih mejah konservativni mentaliteti.

Priznamo pa, da so tudi stare deželne meje pripomogle k temu, da tvori n. pr. teritorij bivše dežele Kranjske faktično neko enoto, ki je kakor nalašč ustvarjena za eno oblast s sedežem v Ljubljani, ker govore prirodne, socialne in ekonomske prilike za to.

Da ločitev Slovencev svoječasno ni bila našemu nacionalnemu razvoju koristna, o tem ni dvoma; to pa ne more biti danes vzrok, da bi kratkomalo ignorirali dejstvo, da tvorita teritorij bivše Kranjske in južni del Štajerske ekonomsko ločeni enoti in najsi se upira ta posledica na staro deželno mejo oziroma na različno deželno upravo.

Dodelitve Prekmurja zlasti severnega dela in našega dela Koroške k mariborski oblasti tudi ne bo težko upravičiti iz ekonomskega, prirodnega in socialnega vidika. O tem ni dvoma, da čaka severni del Slovenije krepek razmah industrije in da se bo Maribor kot obmejno mesto v nablížji bodočnosti razvil v mogočno trgovsko postojanko. Vedeti moramo namreč, da naj se ustvarijo oblasti za desetletja, zato je treba že danes vpoštevati smer, po kateri se bodo razvijale prometne ter obče gospodarske prilike.

Vsekakor mora priti vsakdo, kdor objektivno premotri vprašanje o razdelitvi oblasti v Sloveniji, do zaključka, da razvoj gospodarskih prilik jasno kaže na dva izrazito ločena centra, to je Ljubljana in Maribor; vsak od njiju tvori s svojo bližjo in daljšo okolico zaokroženo enoto, ki odgovarja v vsakem oziru splošnim administrativnim zahtevam ter predpisom ustave, in to tako, da kake drugačne rešitve sploh ni mogoče konstruirati, ako hočemo vpoštevati določila člena 95. Vse takozvane varijante, ki so se dosedaj pojavljale v javnosti, so utopi-

stične ter učinkujejo na strokovnjaka ravno tako, kakor razni argumenti, s katerimi so se trudili razni zagovorniki edine slovenske oblasti v Ljubljani utemeljiti njeno upravičenost. Skoro vse dosedanje tozadevne razprave kažejo, da žal ne vemo tako važnega in globoko v gospodarski in socialnokulturni razvoj posegajočega upravnega vprašanja razmotrivati na podlagi onih glavnih momentov, ki pridejo tu v prvi vrsti v poštev, to so upravno- in državnopolitični, potem finančnopolitični in praktični oziri.

Že med splošnimi pripombami o motivih, ki so bili merodajni za ustavna določila glede oblasti, sem omenil in utemeljeval, zakaj se vsa upravna veda zavzema za manjše upravne okolišče. O tem vprašanju obstoja precejšnja literatura in nam ga vsled tega ni treba podrobneje razmotrivati. Z upravno- in državnopolitičnega stališča hočemo glede oblasti v Mariboru pripomniti, da govori za njo zlasti potreba po intenzivnejši upravi v teritoriju, ki leži ob meji in vsebuje tudi nelojalno prebivalstvo. Slišati je bilo, da mora ostati Slovenija nedeljena z oblastjo v Ljubljani zlasti radi tega, ker govore narodnopolitični in državni oziri proti delitvi, oziroma proti posebni oblasti v Mariboru. Naše prepričanje pa je, da iz državno-upravnega stališča ravno z ozirom na narodnostne in državnopolitične prilike treba zahtevati lastno oblast v Mariboru, ki bo uporabljala iz neposredne bližine vse sile dobrega upravnega ustroja, da se neugodne prilike v tem pogledu izboljšajo ter s smotrenim uporabljanjem vzgaja ob meji narod, kateri bo kot zanesljiv del jeklenega obroča kljuboval vsem neugodnim vplivom, ki bi utegnili priti preko meje. Ako bo uprava dobro poslovala, kar moremo pričakovati že iz praktičnih razlogov vse prej od mariborske ko od oddaljene in preobsežne ljubljanske oblasti, se nam v državnopolitičnem in narodnopolitičnem oziru v mariborski oblasti ni bati nikake nevarnosti.

V tem pogledu je položaj glede samoupravnega delokroga nekoliko drugačen. V istini bodo v oblastno skupščino voljeni kot poslaniki tudi zastopniki nemške narodnosti in eventualno manj lojalni državljani. Vendar samoupravni delokrog oblasti ne daje posebne priložnosti za kake državi nevarne eksperimente. Delokrog oblasti ima v prvi vrsti gospodarski- in socialnokulturni značaj, ki dopušča na tem programu uspešno sodelovanje tudi poslanikom nemške narodnosti. In glede drugih, nelojalnih? Brez ozira na to, da samouprava ne nudi ljudem, nevarnim obstoju države, pravega torišča za njihovo tozadevno udejstvovanje, nam končno tudi v eventualni veliki ljubljanski oblasti ne more nihče jamčiti za trajno državno zanesljivost izvoljenih oblastnih poslanikov. Današnje prilike na Hrvaškem nas v tem nazarju potrjujejo.

Če raziskujemo nadaljnje upravnopolitične argumente, ki govore za dve oblasti v Sloveniji, pridemo obenem na finančno-politično stran tega vprašanja. Pečati se hočemo z njo radi tega, ker tvori glavni argument, ki se zlasti rad uporablja med manj razsodno maso. Znano je, da ta rada sliši teorije o manjših davkih, o nepotrebnih parazitih-uradnikih itd.

Finančna obremenitev vsled dveh oblasti v Sloveniji se utemeljuje predvsem s potrebo večjega uradniškega aparata, novih stavb za uradne prostore, uradne in pisarniške opreme itd.

Predvsem moramo ugotoviti, da brez materialnih žrtev na izboljšanje uprave niti misliti ne moremo, še manj pa se smemo udajati kakim iluzijam o sistematični reorganizaciji uprave, kakor jo predvideva ustava. Ako torej nimamo namena doprinesati materialnih žrtev, nam ostane ustava in najsi ima še tako idealno vsebino, le kos papirja. Popolnoma pa smo uverjeni, da so investicije za reforme v upravi dobro naložene, ker morejo prinašati državi in narodu nedoglednih koristi. Saj bazira na upravi celo življenje naroda, od nje je zavisen ves njegov gospodarski in kulturni razvoj. Dobra uprava je pogoj za zadovoljstvo prebivalstva, je jamstvo za njegov ekonomski razmah ter dovaja narod k blagostanju in sreči, državo pa do moči in ugleda. Zato se ne smemo ustrašiti izdatkov, ako bodo storjeni za sistematično izboljšanje uprave, ker bodo ti izdatki na drugi strani narodu in državi prinašali prihranke.

Največje skrbi si delajo nepoučeni glede uradništva, ki ga bosta rabila slovenski dve oblasti. V resnici stvar ni tako huda, če preračunimo, koliko uradnikov bo bodoča oblast rabila, da zadosti svojim nalogam. Da bi se med prebivalstvom dvignilo nerazpoloženje proti mariborski oblasti, so se navajale naravnost fantastične številke o uradniški potrebi v dveh oblastih. Tristo uradnikov je bila že najmanjša številka, katera se je imenovala le za mariborsko oblast. To bi pomenilo skoro za vsakih 1700 ljudi po enega oblastnega uradnika, med tem ko je prišel na bivšem Štajerskem po en namestniški uradnik na 7000 prebivalcev.

Leta 1918. je imela štajerska namestnija za službo v drugi instanci sledeče osebje: 74 konceptnih uradnikov, 35 državnih tehnikov, 7 državnih zdravnikov, 8 živinozdravnikov, 3 agrarne komisarje, 5 agrarnih tehnikov, 3 gozdarske tehnike, 4 deželnošolske nadzornike, 6 obrtnih nadzornikov, 4 kmetijske strokovnjake, 32 računskih, 4 arhivne, 6 meroizkusnih, 19 pisarniških uradnikov, torej vsega skupaj 210 uradnikov. Bivša Štajerska je štela okroglo 1.500.000 prebivalcev. Ako na vsako slovensko oblast štejemo okoli 500.000 prebivalcev, bi potrebovala ena oblast v primeri z uradniškim aparatom bivše štajerske namestnije po aritmetični delitvi 70 uradnikov.

Če torej število uradništva z ozirom na potrebo intenzivnejše uprave in deloma povečan stvarni delokrog primerno zvišamo, pridemo do zaključka, da za mariborsko oblast kot drugo upravno instanco zadostuje okoli 125 uradnikov, kar odgovarja na 4000 prebivalcev po enega upravnega uradnika druge instance.

Toliko z ozirom na število državnega upravnega uradništva.

Ustava pa prevedeva za oblast tudi samoupravni delokrog, ki je skoro identičen s svoječasnim delokrogom deželnih odborov. Glasom člana 96. oskrbujejo samoupravne posle posebni samoupravni organi. Bivša Štajerska je imela n. pr. za ves svoj samoupravni delokrog na sedežu deželnega odbora 56 uradnikov, medtem ko je rabila Kranjska,

ki je štela komaj tretjino štajerskega prebivalstva, 50 samoupravnih uradnikov. To visoko število ima seveda svoje politično ozadje, vsekakor pa je za polovico previsoko z ozirom na omejeni delokrog samouprave in v primeri z državnopravnim delokrogom.

V skupnem bi bilo tedaj približno 150 uradnikov, katere bo predvidevno rabila mariborska oblast. To število ni tako horendno in lahko najdemo zanj kritje tam, kjer se z razdelitvijo upravnega teritorija delokrog zmanjša za polovico. Pa mi bo kdo ugovarjal, kakor je bilo že čitati, da se take operacije ne dajo izvršiti z aritmetično delitvijo osebja. Brezdvomno, da v kakem slučaju res ne bo mogoče delitve izvršiti čisto matematično, kar pa nima posebnega pomena, ker ne gre za posameznika, temveč za delitev v splošnem. To so razmeroma malenkostne in prehodne težkoče, katere bomo preboleli prav skoro, kakor smo jih za časa preobrata. S tem je omiljen ob enem glavni predodek, ki se je ustvaril glede dveh oblasti v Sloveniji.

Slično kot z uradništvom se bo dalo postopati tudi z inventarjem in pisarniško opremo ter se prilhranijo tako marsikateri izdatki.

Kar se tiče uradnih prostorov, je znano, da tudi ljubljanski ne zadostujejo za oblastno območje nedeljene Slovenije in bi bilo treba v tem slučaju misliti na znatno njihovo razširitev. Državi pač v nobenem slučaju ne bo prilhranjeno breme nove zidave, katera bo tudi za mariborsko oblast prinesla ugodno rešitev perečega vprašanja njene nastanitve.

V nadaljnem hočemo še poskusiti dokazati, da bi pomenila opustitev ustanovitve mariborske oblasti za državne finance in za narod nesorazmerno večjo obremenitev, kakor gori omenjeni neizogibni izdatki.

V državni upravi se bode pokazala pocenitev uprave predvsem v zboljšanju iste, kar obljublja največje prilhranke za državo in narod. Saj je povsem umljivo, da bo mogoče n. pr. Prekmurju lažje posvečati večjo pažnjo iz Maribora ko iz Ljubljane, ter si more dobiti oblast v Mariboru z manjšimi stroški potrebne informacije o tamkajšnjem položaju. Prilhranki na raznih komisijskih stroških vsled bližjega sedeža oblasti pridejo sigurno kot važen razlog v poštev, ker bo upravno-juridični delokrog oblasti z zmanjšanjem števila odločujočih instanc rastle, vsled česar bo dan češče povod za uradovanje oblastvenih organov na licu mesta. Baš radi tega ima bližja oblast pa tudi za stranke važne prednosti ter jim prilhrani mnogo izdatkov, ki nastanejo vsled daljšega potovanja in izgube časa radi preoddaljene oblasti.

Dobra uprava zahteva nadalje primerno urejeno nadzorstveno službo. Le tako je podano jamstvo, da so vsi upravni organi vsak čas na svojem mestu in točno vršijo svoje dolžnosti. Treba je to tudi radi tega, ker nam prinese reorganizacija upravne novosti in bo treba enotnega in sistematičnega navajanja naraščaja. Vse te naloge moreta dobro in z relativno manjšimi stroški vršiti v Sloveniji dve oblasti. Kolik pa je materijalen dobiček v tem, da je oblast podrejenim okrajnim in občinskim uradom ter prebivalstvu bližja, ve vsakdo, ki ima vpogled v poslovanje uprave. Koliko prej bodo vloge in spisi dosegli

oblast v Mariboru in koliko hitreje odločitve in rešitve tej oblasti podrejene instance in stranke! Lahko trdimo, da znaša dobiček v vsaki smeri cel dan, kar je pri obsegu poslov in vsled tehtnosti obravnavanih zadev velikega pomena in prinaša tudi materijalne prihranke. Poleg tega pa moramo vpoštevati, da skoro sleherna pošiljatev iz štajerskega teritorija do Ljubljane in obratno posredno stane državo najmanjše dvakrat toliko, kakor pošiljatev do Maribora. Za brzino upravnega poslovanja je važna tudi zveza oblasti s centralo. V tem pogledu ima Ljubljana le za 18 km bližjo prometno zvezo z Beogradom kot Maribor, katerega malenkostna diferenca že radi tega ne prihaja v poštev, ker pomeni direktna rešitev centrale na oblast v Mariboru mnogo večjo pridobitev na času in prihranek na izdatkih za pošiljatev.

Samoupravni delokrog oblasti zahteva še mnogo večjo materijelno obremenitev, ako bi ostala n. pr. Slovenija nedeljena oblast. Na sedežu oblasti bo zborovala oblastna skupščina. Bivši kranjski deželni zbor, ki je zastopal približno isto število prebivalstva, kakor ga naj imata vsaka obeh slovenskih oblasti, je štel 50 deželnih poslancev. Ustava glede števila oblastnih poslanikov nima nikakih določil. Vsekakor pa je pričakovati, da bo oblastna skupščina imela po več zastopnikov iz vsakega okraja. Ako naj oblastne skupščine svojim nalogam zadoščajo, bodo morale poslovati v daljših zasedanjih in s trajnimi odbori. Poslaniki bodo morali pripotovati na zasedanja ter se vračati domov, kamor jih bodo klicale lastne gospodarske težnje. Koliko stroškov, koliko izgube na času in koliko gospodarsko škodo bi povzročilo n. pr. štajerskim oblastnim skupščinarjem vsakokratno zasedanje v Ljubljani in koliko prihrankov pomeni zanje sedež oblasti v Mariboru. Trdimo celo, da bi radi prevelike razdalje še delazmožnost skupščine trpela in bi bili interesi bolj oddaljenih krajev oškodovani radi pogoste odsotnosti njihovih zastopnikov. Saj moramo vedeti, da bodo oblastni poslaniki po večini kmetje, ki ne bi mogli za daljši čas zapustiti svojih domov, ali pa bi vsaj morali dobivati tako visoke dnevnice, da bi bili za gospodarsko izgubo oškodovani. Slednje gre zopet na račun finančopolitičnih vidikov, ki govore za dve oblasti.

Že iz teh izvajanj izhaja, da bi bila oblastna skupščina v Mariboru za Štajersko in v Ljubljani za Kranjsko mnogo cenejša. Poleg tega bi tudi uspešneje delovala, ker bi bila bolj obiskana in to brez težjih gospodarskih posledic za skupščinarje, ki bi se mogli često čez noč ali za en dan z malimi stroški vračati domov in dajati potrebna navodila za gospodarstvo.

Pri vsem tem pa je glavno, da so slednje obremenitve, najsi se tičejo samoupravnega ali državoupravnega delokroga oblasti, ne le visoke, temveč trajne, ker se izdatki venomer ponavljajo ter tako trajno zavirajo pravi napredek uprave sploh, posebno pa vršitev ekonomskih in socialnokulturnih nalog samoupravnega delokroga.

Glede državne uprave smo obenem s finančopolitičnimi razlogi obravnavali tudi praktične. Tudi pri samoupravnem delokrogu oblasti se krijejo argumenti finančnega značaja v obče z praktičnimi vidiki, ki odločajo za dve oblasti v Sloveniji.

VLADIMIR KNAFLIČ:

Novi program socialnih demokratov.

V petdesetih letih je pričel v Nemčiji veliki proces, po katerem postaja Nemčija po Engelsovih besedah «iz dežele rokodelstva in na njem temelječega kustarja (Hausindustrie) velika, v vednem industrialnem preobražanju se nahajajoča industrialna dežela». V prejšnji dobi so vodili francoski in nemški socialisti. Sedaj nastopajo nemški. Lassalle ustanovi «Obče nemško delavsko društvo». Njegova smer je levičarska, meščansko demokratska, ustavoverna. Med «prusofili» in južnonemškimi avtonomisti pride do spora. Posledica je razkol organizacije.

Marx je strogo obsojal vsako «spogledovanje» («Techtelmechteln») z obstoječo državo, tudi teoretično in praktično smer Lassallovcev. V smislu svojega nauka je smatral za nujni pogoj vsake socialne reforme, da proletariat vzame vso moč v svoje roke. Bil je prepričan, da vodi razvoj kapitalistične gospodarske oblike nujno do uničenja «buržoazije». Tudi ni soglašal z Lassalovim «železnim mezdskim zakonom», ker je svojo teorijo o «vrednosti delavne moči» naslonil na svojo občo teorijo o vrednosti blaga in na «industrialno rezervno armado». Končno je odklanjal misel «produktivnih asociacij» (Lassalle Bismarcku: «Samo v sedlo nas posadite, jahali bomo že sami!»), saj je že mnogo poprej izjavil, da se proletariat ne more spuščati v nikakršno izboljševalno doktrinarno krparijo, n. pr. menjalne banke in delavske asociacije, ker je njegova naloga, da «mora prevrniti ves svet s svojimi lastnimi velikimi sredstvi.»

Prepričanemu marksistu Liebknechtu, iz Berlina v Leipzig izgnanemu, se leta 1865. posreči spreobrniti k temu marksističnemu nauku mladega Bebla, predsednika protilassallovskih južnonemških delavskih društev. Člani teh društev postanejo tekom nekaj let komunisti v smislu Internacionalne delavske asociacije («I. Internationale»). Kmalu se pridruži — po smrti Lassalla in Schweitzerja — tej struji tudi večji del Lassallovcev. Na kongresu v Eisenachu (leta 1869.) se ustanovi «Socialno-demokratska delavska stranka». Njen program je v glavnem marksističen, vključuje nekaterim lassallovsko-kompromisnim ostankom. Program pa že ima komunističen končni cilj: V državi bodočnosti imej vsakdo pravico do vseh sadov svojega dela («Recht auf den vollen Arbeitsertrag»). Vrhu tega postavlja ta program vrsto praktičnih socialnoreformnih in političnih radikalnih zahtev. Najslabotnejše obrazložene so točke finančnega programa, ki ga je socialna demokracija vobče najbolj zanemarjala.

Spor med ajzenahovci in lasalovci pa ni potihnil. Toda leta 1874. prepove Bismarck stranko in razpusti razna delavska društva. Obe frakciji se pod tem pritiskom združita leta 1875. na kongresu v Gothi. Novi program je izrazito marksističen in komunističen, ter pozna le neznatne concesije Lassalovi smeri. Vendar je Marx sam ta program

ostro grajal, ker se ni držal strogo njegovih znanstvenih mnenj in izvajanj v «Kapitalu». Program iz Gothe polaga glavno važnost na «vsem koristno uporabo in pravično razdelitev pridelanega», torej ne pozna več «dohodka v razmerju po delu». Pač pa ta program obsoja vse druge stranke, ki so «ena sama reakcionarna masa». Ta brez-miselna radikalna značnica živi še danes v ustih vnetih agitatorjev.

Leta 1878. uveljavi Bismarck «izjemni zakon» proti «občeškodljivemu stremljenju». Propaganda postane «podzemna». Kongres v Wudnu (1880) sklene uveljavljati cilje komunizma «z vsemi sredstvi», torej ne samo z legalnimi.

Leta 1890. dobi stranka vkljub izjemnemu zakonu nad milijon glasov. Zakon pade. Leta 1891. sprejme stranka na kongresu v Erfurtu novi, takozvani Erfurtski program, ki nima nobenih drugih misli več, ko le Marxove. Njegov avtor je mladi Kautsky, prepričan radikalni marksist-komunist. Od leta 1891. do leta 1921., od Erfurta do Gorlic, je ta program vodil vse socialiste srednje in zapadne Evrope. V teh tridesetih letih se je pa vršilo takorekoč med njegovimi platnicami bogato prenavljanje, ki je bilo izraz dveh svetovnih naziranj in dvojnega svetovnega dogajanja. Ta proces je dozorel tekom vojne. Razpadla je stara internacionala, «socialistične» stranke so se cepile, in danes imamo poleg več internacional izrazite protisocialistične komuniste, protikomunistične socialiste in pa one, ki so še vedno na sredi pota. Središče Marxovih dedičev je prenešeno v Moskvo. Pa tudi Erfurtski program je odpravljen. Na njegovo mesto je stopil Gorliški.

I pri nas, kjer je socialna demokracija vedno sledila nemškemu vzgledu, je v Trbovljah sprejet za naše razmere prirojeni gorliški program. Erfurtski je sedaj tudi formalno izročeni zgodovini, ki ga postavi na mesto velikih zmot, ki so se jih pa množice držale z veliko vero in — koristjo. —

Erfurtski program razvija v svojem prvem delu načela, v drugem pa neposredne praktične zahteve socialne demokracije. Ta program podajamo v sledečem izvlečku:

Naravni gospodarski razvoj meščanske družbe uničuje male obrate, čijih temelj je delavčeva zasebna last produkcijskih sredstev. Ta razvoj torej napravlja iz delavca brezposestnega proletarca, produkcijska sredstva pa postajajo monopol razmeroma majhnega števila kapitalistov in veleposestnikov.

Obenem stopajo na mesto teh uničenih malih obratov kolosalna velepodjetja, orodje se izpreminja v stroj, produktivnost človeškega dela neizmerno raste. Kapitalisti in veleposestniki jemljejo vse te koristi razvoja v svoj monopol. To pomeni za proletariat in za propadajoče srednje sloje — malomeščana in kmeta — da narašča nesigurnost njih eksistence, bede, tlačjenja, hlapčevanja, ponižanja in izkoriščanja.

Vedno bolj raste število proletarcev in armada nepotrebno številnega delavstva, vedno hujše postaja nasprotje med izkoriščevalcem in izkoriščancem, vedno zagrizenejša razredna borba med buržujem in proletarcem. Ta borba deli sodobno družbo v dva tabora.

Razkol med posedujočimi in nemaniči se še pogloblja vsled kriz, ki bistveno izhajajo iz kapitalističnega načina proizvodnje. Te krize so vedno obširnejše in učinkovitejše. Vsled njih postaja negotovost vsakdanja. To je dokaz, da so produktivne sile zrasle današnji družbi čez glavo. Zasebna lastnina produkcijskih sredstev ni več v skladu z njeno uporabo in razvojem. Nekoč je zasebna lastnina služila producentu, da si zasigura lastnino proizvoda, danes pa ž njo eksproprijirajo kmeta, rokodelca in branjevca ter dajejo nedelavnemu — kapitalistu in veleposestniku — delavčev produkt v last. Kapitalistična zasebna lastnina produkcijskih sredstev — zemlje, rudnikov, sirovin, strojev in prometnih sredstev — se mora izpremeniti v družbino lastnino, in na mesto produkcije blaga mora stopiti socialistično produciranje, ki ga izvaja družba, in za družbo. Le ta prememba bo dosegla, da veleobrat in vedno večja delazmožnost družabnega dela ne bosta več vir bede in tlačjenja doslej izkoriščanih razredov*, marveč da postaneta vir najvišjega dobrobitja in splošne harmonične dovršenosti.

Borba delavskih razredov* proti kapitalističnemu izkoriščevanju je politična borba. Delavski razred ne more razviti svoje ekonomske organizacije brez političnih pravic. Tudi ne more doseči prenosa produkcijskih sredstev v skupno last, dokler nima politične moči. Ta borba (za politično moč) je naloga socialno-demokratske stranke.

Interesi delavskega razreda so enaki v vseh deželah s kapitalističnim produkcijskim načinom... Socialno-demokratska stranka Nemčije se ne bori za nove razredne privilegije ali predpravice, marveč za odpravo razredne nadvlade in razredov samih in za enake pravice in dolžnosti vseh brez ozira na spol ali rod. Tudi se bori proti vsakemu izkoriščanju, ne samo mezdnih delavcev, ampak tudi proti izkoriščanju, naperjenemu proti klerikalnemu razredu, stranki, rodu ali plemenu.

Na tem temelju zahteva stranka:

1.) Občo enako direktno tajno volilno pravico vseh 20letnih državljanov obeh spolov za vse volitve, propore, novo razdelitev volilnih okrožij po vsakem ljudskem štetju. Dveletno zakonodajno dobo. Diete za poslance. Volitve na praznik. Odpravo omejevanja političnih pravic.

2.) Referendum, samoodločbo in samoupravo ljudstva v državi (Reich und Staat), provinci in občini. Ljudstvo naj voli oblastva, ki so odgovorna politično, kazensko in za škodo (Verantwortlichkeit, Haftbarkeit). Letno obdačenje.

3.) Obča bramba, milica.

4.) Svobodno izražanje mnenja.

5.) Žena je v javnem in zasebnem pravu možu enakopravna.

6.) Vera je zasebna stvar. Cerkev ne dobi ničesar iz javnih (državnih) sredstev. Cerkvene družbe so zasebne, zato pa docela neodvisne.

7.) Šola je posvetna, obvezna, brezplačna, ravnotako učila in hrana za učence.

* Plural! Op. ur.

8.) Pravosodje je brezplačno. Ljudstvo voli sodnike. Nedolžno obsodeni dobi odškodnino. Smrtna kazen se odpravi.

9.) Zdravniška pomoč, vključivši porodno, je brezplačna, istotako pogreb.

10.) V kolikor se javni izdatki pokrijejo z davki, se uvede postopno rastoč dohodninski in premoženjski davek. Vsakdo ima dolžnost, da se sam oceni (prijavi). Davek na dedščino, ki raste po velikosti dedščine in oddaljenosti sorodstva. Odpravijo se vsi neposredni davki, carine in drugi gospodarskopolitični ukrepi, ki škodujejo splošnosti v prid privilegirani manjšini.

Neposredne socialnopolitične zahteve v varstvo delavca:

1.) Uspešna delavska zakonodaja, temelječa na sledečih točkah:

a) Največ osemurni delavnik, b) zabrana dela za deco pod 14 leti, zabrana nočnega dela, razen kjer je potrebno iz tehničnih vzrokov ali za javno korist, c) neprekinjen 36urni odmor za vsakega delavca na teden, d) zabrana truck-sistema.

2.) Obrtno nadzorstvo, državni urad za delo, okrožni uradi, delavska zbornica, obrtna higiena.

3.) Pravna enakost poslov in kmetskih delavcev z industrijskimi, odprava poselskega reda.

4.) Osiguranje koalicijskega prava, in

5.) državno delavsko zavarovanje, delavci se udeležujejo uprave.»

Mnogo teh, pred 30 leti zelo revolucionarnih zahtev je danes izvršenih, ne le v Nemčiji, marveč v Jugoslaviji in drugod.

Mnogo teh zahtev je danes propadlo v komunistični Rusiji. Propadla je tudi teoretična uvodna utemeljitev programa.

(Karel Kautsky je napisal k erfurtskemu programu še obširno utemeljitev. Njeno ljudsko izdajo imamo tudi v slovenskem prevodu Antona Kristana. [«Knjižnica časopisa ‚Naprej‘, 1908.]

Toda Kautsky je koncem svoje spremljevalne razlage napisal tudi misel: «Ali naj propad družbe potegne tudi to družbo v prepad, ali pa naj se družba otrese tega pogubnega bremena (zasebna lastnina), da more svobodno in nanovo okrepečana iti dalje po poti, katero jej predpisujejo zakoni razvoja?» To vprašanje se ponavlja pri vseh marksistih, ki verujejo, da je ekspropriacija ekspropriatorjev nujna, in da mora priti. Posledica bi tudi bila, da so vsi izboljševalni zakoni odveč, celo škodljivi in nasprotni, ker zadržujejo veliki polom in oddaljujejo «ekspropriacijo». Zato nastaja obenem vprašanje: Ali so najdeni zakoni razvoja pravi? Ali je morda potrebna revizija?

Karel Kautsky je strogo dogmatično povzel genialno sliko, ki sta jo oblikovala mlada misleca Marx in Engels v komunističnem manifestu leta 1848., tik pred izbruhom prve nemške revolucije. Pri tem je pa prezrl ves resnični razvoj gospodarstva — in tudi ekonomske znanosti, filozofije in last not least politike, nemške in mednarodne, — v vsej dolgi dobi od manifesta (1848.) pa do leta 1890. Naziranje Marxa in Engelsa o silnem propadanju in obubožanju delavca je bilo za ono dobo empirično, leta 1890. ali 1891. se pa vočigled ogromnemu razvoju social-

ne zakonodaje, delavskega varstva, strokovnih organizacij itd. ter bistveno izboljšanim pridobitnim in tudi političnim prilikam nikakor ni več moglo pisati o tem, kako «veliki obrati uničujejo male», kar pomeni za delavstvo «nesigurnost, bedo, tlačenje, hlapčevanje, ponižanje in izkoriščanje»! Takšna trditev namreč že leta 1891. ni bila v skladu z ekonomsko realnostjo. Vsaka strokovna organizacija je te trditve lahko ovrgla s svojo statistiko. Še večja napaka programa je ležala v tem, da je Kautsky jednačil agrarne in industrijalne razmere. Marx in Engels sta v štiridesetih letih XIX. stoletja mogla misliti na to, da bo tudi na kmetih veleposestvo izpodrinilo gruntarja in polgruntarja, ki je tehnično toliko pod veleposestvom. V prvih desetletjih devetnajstega stoletja se je namreč na kmetih ponavljal glad. (Tudi Slovenci smo ga bili deležni. Naši zgodovinarji pa so mislili, da gre za specifično slovensko, odnosno kranjsko izjemo, in so krivili Napoleona.) Krivo pa je bilo staro gospodarstva s trojno rastjo. Velika posestva so tačas že uvajala novi način kmetijskega gospodarstva. Odstranili so namreč preveliko pašo in jo zamenjali s krmljenjem v hlevu. Ne da bi se balo, da pogine živina, je moderno poljedelstvo preoralo več kot polovico pašnikov ter tudi sicer povzdignilo način obdelovanja, oranja z železnim plugom, branje, močnejše gnojenje, končno celo umetno. «Kapitalistični» način poljedelstva je torej naenkrat povzdignil poljedelstvo in živinorejo ter pridelovanje živil, ter je več ko podvojil, obenem pa tudi dovolil veliko pomnoževanje prebivalstva. Ekonomija one dobe je gledala pričetke tega razvoja in mislila, da čaka kmeta ista usoda, kakor mestnega rokodelca v mestu, ki je moral zapreti svojo delavnico in vstopiti v tvornico. Sicer se je pa v štiridesetih letih zares kmetijsko veleposestvo ponekod znatno širilo na kmetove stroške. Odtod slične trditve v Manifestu. Toda od Manifesta do Erfurtskega programa je poteklo dobrih 40 let. Ko je Kautsky sestavljal svoj program, je dejanski razvoj že zdavnaj dokazal, da teorija ni pravilna in da ne kaže pravih zakonov razvoja. Poljedelstvo se z industrijo ne da primerjati. Navadni gruntar je v štiridesetih letih bil «pauper», skoraj je ponekod spadal k «Lumpenproletariatu». Kakšna razlika med njim in kmetom poznejše dobe! O vsem tem ni pri Kautskem ni sluha ni duha, niti v programu, niti v sledeči mu razlagi v posebnem spisu. Tudi trditev o krizah ni v času postanka programa odgovarjala zakonom razvoja, vse do vojne, ker so razni karteli in trusti pričeli regulirati tržišča in nadprodukcijo. Ta proces svetovnega karteliranja je seveda še-le v pričetkih in ker ni šel v pravi mednarodni smeri, je tudi v njem eden vzrokov — svetovne vojne. Toda Kautsky ni videl tega.

V politiki in taktiki stranke se je kmalu pojavilo nasprotje med programom in življenjem. Vedno jasneje šta se ločili obe smeri: Utopično-revolucionarna in — «meščanska», demokratska, radikalna-socialno-reformatorična. Bila je dvojna igra. Nemogoče je pošteno sodelovanje za izboljšanje tega, kar je, če v isti sapi zanikaš vsaktero obstoječo uredbo in zahtevaš prevrat, ki naj prinese neki novi red na razvalinah starega. Čim bolj je rastla stranka, tem ostreje se je v njej pojavljala tudi dvojna opozicija, s strani onih, ki so resno pristajali na eno ali

drugo načelno smer. Že v Erfurtu se je pokazal prvi upor «mladih», ki so zahtevali čim najostrejo revolucionarno taktiko. Za «mladini» (Wille, Werner, Wildberger) se je še isto leto oglasil Vollmar z zahtevo po resnem socialno-reformatornem delu. Odtlej ni prenehala borba med ortodoksnimi in med onimi realisti, ki so končno dobili ime revizionistov, odkar je E. Bernstein postavil zahtevo po reviziji marksizma in nasvetoval, naj stranka preneha z večnim pridiganjem, da se bliža napovedani «nujni» propad meščanske družbe, da naj raje sama prične borbo za vse one reforme, ki bodo dvignile delavstvo in demokratizirale državo. Stranka naj bi postala stranka demokratičnih in socialističnih reform. (Glej Bernsteinovo serijo člankov «Probleme des Sozialismus» v «Neue Zeit», dalje njegovo knjigo «Voraussetzungen des Sozialismus und Probleme der Sozialdemokratie», njegovo izjavo na strankinem zboru v Stuttgartu 1898., Kautskega odgovor, dalje debato na zboru v Draždanah leta 1903.) Takrat in pozneje se je pokazalo: Ruska revolucija, ki je že v teku, podpira radikalno mišljenje tudi na zapadu. Teorija marksizma, filozofična in ekonomska, je ovržena v znanosti. Marksistični program velja še v praksi. Dve struji pa nista zadovoljni, ena, ki hoče več reform in pa program, ki je v skladu z dejstvi, druga, ki hoče, da se program izvršuj z revolucionarno taktiko. Stranka pa tega ne more. Tri milijone volilcev ima, že zdavnaj bi morala biti državotvorna stranka, pozitivne naloge se gnetejo in trkajo na vrata. Revizionisti kot skupina so v stranki sicer podlegli. Revizionizem kot smer in misel pa zmaguje, ker — mora. Kajti pogoji za revolucionarno taktiko niso dani, vključ reakciji, imperializmu itd. je delavec relativno zadovoljen, on noče «na barikade», pač pa voli radikalno. A na iztoku, ob Nevi, pod Kremljem in drugod pokajo bombe in vešala molče trobentajo v rusko ravan. V Franciji in Italiji pričakuje skupina živahnežev vso «rešitev» iz generalne stavke. Vsakdanje more se morajo rešiti, treba je «épater les bourgeois». In strokovne organizacije v Nemčiji in Angliji rastejo in preklinjajo sabotažo. Torej kam?

Svetovna vojna je pokazala, v čem so razlike. Te razlike so videli nekateri že zdavnaj poprej. Kmalu po prvem Vollmarjevem nastopu je Masaryk v svoji tolikrat citirani knjigi govoril o permanentni krizi marksizma, «sub specie aeternitatis», o reformatornih nalogah in o borbi svetovnega naziranja. Pozorišče te borbe pa je država.

V Rusiji se je izkazalo — ne, da prihaja oni veliki polom. Izkazalo se je, da se je Lenin ravno tako motil kakor Marx. Ruska revolucija je sicer drugačna ko nemška in njen pomen bo bolj segel v bodočnost, ko pri francoski revoluciji. Toda ekspropriacija v smislu Marxovem to ni. Tako so ekspropriirali že Turki, križarji, vitezi, lordi in mnogi drugi. Danes se je v ruskih mestih že napravila nova «sovjetska buržuazija», ruski kmet je lastnik svoje zemlje, toda druge posledice so strahotne. Mesto harmonične vzrasti je najnižji postal merilo za enakost in dvajset milijonov ljudi je plen grozne katastrofe gladu, ker je le v svojem naravnem razvoju razviti gospodarski sistem zmožen prehraniti večje število ljudi, na najnižji nivo potisnjeni način dela

pa ne more prehranjevati prebivalstva razen na neprimerno ogromnejšem prostoru, kakor ga ima Rusija na razpolago. Ruski eksperiment je zadnji četudi največji eksperiment marksizma. Četrta obletnica oktobrske revolucije se praznuje sredi koncesij, «novega kurza» ali «nove etape», kakor pravi tej pravcati reviziji g. Trockij.

V Nemčiji je svetovna kriza, v zvezi z drugo nemško revolucijo, dovedla do razkola mišljenja. Ta razkol je tipičen. Doživeli smo ga tudi mi in še nekateri drugi narodi.

H. Cunow je dobro povedal, da je glavni vzrok razkola teoretska onemoglost stranke napram dogodkom svetovne vojne in revolucije. Cunow je sicer mislil s tem reči nekaj drugega, v resnici pa je povedal nič več in nič manj, ko da je kriza morala priti, ker se morajo reformatorni in radikalni pristaši odločiti za smer **zapadno ali rusko?**

Takrat sta se obe krili še strinjali v erfurtski zahtevi po diktaturi proletariata, strogo v Marxovem smislu. Toda kako? In desno krilo, ki se mu je pridružil sedaj, po 30 letih, tudi še Kautsky, je bilo za demokratično, razvojno taktiko, levo pa za revolucionarno, teroristično, bojno. Zmerni so tudi odklonili sistem sovjetov. Oktobra 1920. se je sestel strankin zbor v Kasselu. Zbral je osmerico, ki naj pripravi revizijo programa, v kolikor so dejstva ovrgla teorijo...

U. S. P. D. (Neodvisna socialna demokracija Nemčije) se je odcepila od stranke leta 1916., na kongresu v Gothi 1917. je izstopila iz stranke in si ustanovila lastno. Leta 1919. (Berlin-Leipzig) si je dala nov **akcijski** program. Je revolucionarna, pristaja na neomejeno razredno borbo, na sovjetski sistem, zahteva diktaturo proletariata, ekspropriiranje («popolno socializacijo»), pričakuje svetovno revolucijo in je članica Tretje internacionale. Sredstva so «vsa politična, parlamentarna in gospodarska bojna sredstva», torej akcija mase, upor, sabotaža, bojkot, generalna stavka itd. Razredna borba mora biti revolucionarna, dejanska, neizprosna. Pri vstopu v 3. internacionalo je pa v stranki prišlo do sporov, po vzorcu prejšnjih v stari stranki. Na kongresu v Halle (1920., okt.) vidimo cepljenje na desno in levo krilo. — Vrhutega pa obstoji še posebna komunistična stranka Nemčije. Ona je erfurtski program obdržala in ga le še razširila v smislu «utopičnega revolucionizma», v svrhu takojšnje stalne diktature proletariata. Prva naloga komunistov je politična, je aktivna organizacija revolucije po ruskem vzorcu. Vrhu tega odklanjajo (Marxovo in erfurtsko) misel na razvoj v socializem, tudi na oni razvoj, ki naj bi po «immanentnih zakonih» vodil naravnost v revolucijo in ekspropriacijo, marveč **verujejo**, da mora odrešenje priti takoj s pomočjo nasilne revolucije, ki je prva dolžnost in neposredni cilj sedanjosti. Spomladi leta 1921. je tudi prišlo do poskusa vstaje.

(Zaradi popolnosti: Nemčija ima tudi še drugo «Komunistično delavsko stranko» in pa sindikalistično «Svobodno delavsko Unijo».)

Radikalizem torej bujno cvete, — kar je posledica ne vzrasti kapitalizma, marveč gospodarskega propadanja, nesigurnosti, obče vojne demoralizacije in velike duševne krize, ki je v svetovni revoluciji dospela na vrhunec. Ta gospodarska, politična kriza in kriza občutkov in

misli je hrana za mesijanstvo in hilijazem, za mistični radikalizem, zaletelosti in za — pustolovstva. Na enega Lenina pridejo stotine članov Črezvičajke, stotine Hölzov, Alijagičev in drugih cvetov iz domačih in tujih logov.

Miren pogled na ta kaos mora odstraniti zadnje dvome. Kar je v erfurtskem programu marksističnega v smislu «Manifesta», je treba odstraniti. Od vsega Marxa ostane le dvoje: Vera v razvoj in potreba, da se ta razvoj znanstveno ugotovi in pospeši.

Septembra 1921. je nemška socialna demokracija — recte njeno «revizionistično krilo» (Scheidemann, Ebert, Kautsky, Bernstein, Braun, David, Laufkötter, Molkenbuhl, Severing itd.) — imenovana «Sozialdemokratische Partei Deutschlands», zavrgla erfurtski in sprejela gorliški program, ki je od prejšnjega bistveno različen:

«Socialno-demokratska stranka je stranka delovnega ljudstva v mestu in na deželi. Zbrati hoče vse fizične in umske delavce, ki so navezani na dohodke lastnega dela, k skupnim spoznanjem in ciljem, v borbeno skupnost za demokracijo in socializem.»

Tako pričenja novi program, ki ga je osmerica sestavila — to treba priznati — jako spretno, tako da izgleda novi program na prvi pogled le kot naravni sinko prejšnjega. V resnici pa je smisel novega programa bistveno različen od prejšnjega; «Kapitalistično gospodarstvo je bistveni del produkcijskih sredstev izročilo gospodarstvu **razmeroma** majhnega števila velikih posestnikov, široke mase delavstva pa je ločilo od produkcijskih sredstev in jih napravilo za proletarce brez posesti. Povečalo je **gospodarsko neenakost** in postavilo široke sloje, ki zastajajo v bedi in pomanjkanju, nasproti majhni, v izobilju živeči manjšini. **S tem** je (to gospodarstvo) storilo, da je razredna borba postala zgodovinska nujnost **in npravna zahteva.**»

Kakor vidimo, bistveno drugačno utemeljevanje, ko pri Marxu ali Kautskem, in mnogo ožji delokrog.

Drugi del prav dobro riše posledice svetovne vojne. Koncentracija velikih obratov je pospešena, prepad med kapitalom in delom širši, bogastvo in beda pojačana. Javno življenje je korumpirano. Kapitalizem hoče obvladati svetovno gospodarstvo, zato se vedno ponavlja nevarnost novih krvavih spopadov.»

Ta del programa je slab. Dasi so njegove konstatacije resnične, je ostalo neomenjeno, da vzroki teh kriz ne leže v kapitalu samem, marveč v krizi kapitala, ki je vsled vojne izgubil tržišča. Res, more se odvrniti, da je kapital sam izzval vojno in krizo, toda ta odgovor je več ko nepopoln. Če bi namreč šlo samo za kapital, t. j. za njegov sistem, brez ozira na to, da so nosilci sistema ljudje, dobri ali slabi, potem bi tudi do krize ne bilo prišlo. Le ta nepopolnost ljudi je, ki izkorišča vsak sistem, kapitalističnega ravno tako, kakor naturalnega in — komunističnega. Toda takšno priznanje bi bilo že najvišje, bilo bi «revolucionarno» proti vsemu dosedanjemu «šolanju v marksističnem mišljenju». Mesto njega priznava program, da so «politični prevrati dali množicam pravice **demokracije, potrebne za socialni napredek**». Kajti veliko in močno delavsko gibanje nasprotuje kapita-

lizmu. Njegova volja gre za tem, da se «premaga» («überwinden») kapitalistični sistem **in da se človeštvo obvaruje** novih vojnih grozot z mednarodnim združenjem proletariata, ustvaritvijo **mednarodnega pravnega reda in prave zveze enakopravnih narodov**». Ta pot in organizacija množic v tej smeri je naloga socialne demokracije. V nadaljnji utemeljitvi (teoretičnem delu) pravi gorliški program, da je demokratska republika nepreklicno veljavna oblika nemške države in **socialna demokracija hoče dati vse za to državo in za varstvo pridobljene svobode**. V tej državi pa hoče tudi delati za **«nadvlado v svobodni državi ljudstva organizirane ljudske volje nad gospodarstvom, in za obnovo družbe v duhu socialističnega smisla za skupnost»**. To je torej nova smer socializma. Ni več komunizem, marveč prvič demokracija, drugič pa neki neodrejeni, neugotovljeni humanizem, ki ni še nikjer definiran in pod katerim si smemo predstavljati vse, vsak po svojem okusu! Sicer nadaljuje program, da hoče «prenos velikih koncentriranih gospodarskih obratov v skupno gospodarstvo, in preko tega napredujoče presnavljanje celokupnega kapitalističnega gospodarstva v socialistično, v dobrobit celokupnosti obratovano — to je «sredstvo»». Toda kako naj se to «sredstvo» uporablja — (prej je to bil cilj!) — in kakšna naj bodo sredstva za doseg tega sredstva? Samo demokracija! Drugega nam program ne pove, marveč pravi: **«V tem smislu obnavlja nemška socialna demokracija svojo vero (Bekennnis), izraženo v Erfurtskem programu: Ne bori se za nove razredne privilegije, ampak za odpravo razredne nadvlade in razredov, za enake pravice in dolžnosti vseh brez razlike spola ali rodu.»**

Mogli bi sedaj poseči zopet po Marxu, ki je o programu v Gothi napisal hudo kritiko:

«Enaka pravica je tu po svojem načelu še vedno — meščanska pravica. Pravica producentov je proporcionalna s tem, kar producirajo. Enakost je v tem, da velja za vse ista mera, namreč delo. Toda eden je fizično ali duševno močnejši ko drugi, zato napravi v istem času več ko drugi. Delo se mora torej meriti po svojem obsegu in intenzivnosti, če hoče veljati za merilo. Ta **enaka pravica** je neenaka pravica za neenako delo. Sicer ne priznava razrednih razlik. Oba sta delavca. Toda molče priznava neenako osebno darovitost; delazmožnost in obdarjenost torej priznava kot naravne privilegije. **Ta pravica torej ni enaka, že po svoji prirodi, kakor sploh nobena pravica ni enaka.**» In potem:

«Vulgarni socializem (in ž njim del demokracije) je prevzel od meščanskih ekonomov mišljenje, da je razdelitev od načina produkcije neodvisna in da gre socializmu največ za to razdelitev. Ker pa je pravo razmerje že zdavnaj ugotovljeno, čemu ta korak nazaj?»

Da, čemu?

Novi program ni več komunističen. Zato pa je **kritično-utopičen**, utopičen v smislu, da pričakuje stvarnih «enakih pravic in dolžnosti za vsakogar brez razlike spola». Komunist mu odgovarja: 'Enake

pravice ni. Demokrat pa pravi: Enakost pravic je mogoča, je potrebna, da se na tem temelju ločijo poedinci v dobre in slabe. Demokrati je prvo individij, a socializem oblika za skupno življenje njihovo. Socialistu — v bistvu isto. Le da je v svojem programu povedal svoje težnje tako, da so povedane nejasno. Marxov Manifest je bil napačen, toda jasen. Novi program je nejasen, pa morda pravilen. Glavno je, kako se izvršuje.

Za to izvrševanje je Gorliški program naštel vrsto zahtev, ki so večinoma konkretne. Vendar jih je mnogo, ki so zopet tako nejasne, kakor nekateri stavki v prvem delu programa. «Zemlja se mora odvzeti kapitalističnemu izkoriščanju in prenesti v službo ljudske skupnosti.» «Zakonito naj bi se zabranilo ekstenzivno obdelanje ali puščanje poljedelskega tla.» «Postopni razvoj podjetij (obratov), ki jih imajo država, pokrajine ali javne korporacije, pod demokratsko upravo, toda brez birokratizma.» To so lepa in docela nejasna obča mesta v oddelku «Gospodarska politika». Oddelek «Socialna politika» je ves sprejemljiv, vendar kaj pomeni izraz «Smotrena politika prebivalstva?» To je lepa beseda, predstavljamo si pa lahko, kar hočemo. Zato pa je finančni oddelek — morda po stari tradiciji — kratek, toda zelo zmeren in stvaren. Saj pa tudi imata fantazija in eksperiment tu namanj mesta. Oddelek «Uprava in ustava» zahteva razvoj države v organsko sestavno edinstveno državo, samoupravo občin in višjih upravnih oblik (tu so naštete «Kreise, Bezirke, Provinzen», kar po smislu in dobesedno odgovarja našim pojmom «srez, okrug, oblast»). Neko «avtonomistično» izrabljanje zahteve po samoupravi je naveden falsifikat). Ostre so zahteve glede pravosodja; zahtevajo «socialni pravni čut» mesto «zasebnopravnega»; podrejanje osebnega prava pod pravo splošnosti; borbo proti razredni justici, udeležbo izvoljenih laikov v vseh strokah sojenja, soudeležbo žensk, preuredbo juridičnega šolanja v socialističnem duhu. Kazensko pravo naj ne bo maščevalno, marveč vzgojno. Smrtna kazen naj se odpravi. **Kulturni del** zahteva za «skupnost» najvišjo pravico nad vzgojo dece. Vera je zasebna zadeva, ne pa strankina ali državna. Ločitev države od cerkve. Posvetno enotno šolo, ki je v vsakem oziru brezplačna, s prehrano vred. Šola naj se pretvori v «dalekosežno skupnost življenja in dela, z obširno samoupravo»; seveda koedukacija, sodelovanje laikov in staršev, ki sestavljajo tudi nadzorstveni svet. «Vsak doraščajoči človek se mora v rodbini, šoli in v svobodnem mladinskem gibanju vzgajati, da postane zavesten član socialne ljudske in človeške skupnosti; vzgajati k idealom republike, izpolnjevanju socialnih dolžnosti in svetovnega miru.» Vsi narodi so si dolžni medsebojno podporo in varstvo, varstvo manjšin, uspešno mednarodno delo in zaščito Zveze narodov. Povsod «odprta vrata» za gospodarsko menjavo! Končno — revizija versajskega miru, priznanje pravice do življenja.»

Program, kakor toliko drugih. «Normalna istina živi 20 do 30 let», je nekje rekel Ibsen. Mnoge točke programa ne segajo preko te dobe, zato jih čaka zopet revizija, in sicer prej ko pri Erfurtskem programu, ker v Gorliškem ni one žive vere, ki veje iz Marxa in tudi Kautskega.

Ta živa vera — ne cerkvena, marveč človeška — je pa bila najboljša, kar je socializem imel. «Vera, nada, ljubav», to sveto trojico je spoznal velik filozof, in milijoni ljudi so prenašali svoje življenje v tem znamenju. Tudi oni Rusi, ki so doživeli prvi dve leti komunistične revolucije.

Sedaj prihaja hladni razum, ki priznava, da mu je ostala le še obča socialistična smer, konkretne zahteve pa so preračunane za dogledno dobo, vsaj kar jih je jasno formuliranih. Program je iz dobe, ko skuša sredi obče moralne krize človeštva hladni razum rešiti to, kar spozna za potrebno.

Jugoslovanska socialno-demokratična stranka se je izpremenila v ujedinjeno Socialistično stranko Jugoslavije. Za Božič si je dala nov program, ki je pod odločilnim vplivom Gorliškega. Ostala je v njem sicer tudi še trditev, da izziva kapitalistični način proizvodnje periodične ekonomske krize, in tudi vojne so posledice tega. Toda takšna trditev je že obče mesto in teoretično mišljenje pri nas ni tako zelo «conditio sine qua non». Trditev o «periodičnih krizah» je bila sporna že pred leti in Gorlice so se jej previdno izognile, pri nas je pa iz stare navade ta trditev «ušla» v novi program. Bo vsaj prihodnjič kaj snovi za moderniziranje. V ostalem je pa jugoslovanski socialistični program več ko samo izvleček iz Gorliškega; je namreč izboljšanje gorliškega programa. Sodimo, da je g. Korač bil bistveno udeležen pri sestavi programa, v katerem je revizionizem še bolj izražen (ali manj prikrit), ko v Gorliškem. Tudi so konkretne zahteve sestavljene bistveno manj fantastično, praktičneje in — bolj demokratsko!

Končni pomen novega programa leži manj v opuščanju ortodoksnega marksističnega mišljenja. To opuščanje, kakor je edino mogoče spričo znanosti, je vkljub temu skoraj škodljivo, ker ne pomeni za množico odstopa od napačnega nauka, marveč izdajstvo velike, zveličavne ideje. Tako SPD. kakor SPJ. bridko občutita to poslabšanje svoje «Werbe-kraft» in prepričevalnosti, na katero sta obe stranki bili svoječasno tako ponosni.

Veliki pomen novega programa pa je v izrečnem priznanju države, dela za državo in demokracije. Med socialisti in komunisti je razlika načelna, ne več taktična. Socialisti so — naj mi oprostite — v smislu marksizma in njegove terminologije izrazita meščanska radikalna, socialnoreformna stranka, ki propagira delo, pravico in razvoj mesto revolucije in diktature. Ideja narodnega edinstva in narodne samouprave ter izvrševanje demokratske ustave pridobiva s tem resnega zaveznika, ki ga je treba pozdraviti. **Konsolidacija družbe in države** potrebuje resnih, treznih in idealnih artizanov.

Socialiste Jugoslavije čaka sedaj težji del naloge: Da prično svoj program izvrševati, vkljub ... taktičnim ozirom. Sicer pričakujemo, da jim bo še večkrat zdrsnilo v «marksistično prošlost». Prepričani pa smo, da so na pravem potu, ki jim ga mora naša jugoslovanska meščanska in kmečka ljudska demokracija izhoditi. Program namreč ni glavno, ampak množica, ki ga nosi, in inteligenca, ki dela.

STANE RAPE:

Vprašanje etičnega izvenkonfesionalnega pouka na ljudskih šolah.

Naše mlado šolstvo, ki se je pred kratkim osvobodilo diktature avstrijskega režima, stopa danes na pot svobodnega razmaha, s tem pa vodi tudi k težki odgovornosti vse one, ki so poklicani izvršiti reformo v povzdigo narodnega šolstva v novi domovini.

Priznati moramo, da je organizacija nekdanjega avstrijskega šolstva po vsej pravici konkurirala za prvenstvo med evropskimi državami. Zavedamo se pa tudi, da je imelo povsem drug cilj, kot ga imajo naše šole dandanes. Cvetka, prinešena iz tujih krajev, presajena v še tako skrbno negovano zemljo, ne more uspevati, ker ni porojena iz domačih potreb in razmer. To je ona velika napaka, ki jo zagreše ne samo pri šolstvu, ampak v vseh panogah ljudje, ki so vzgojeni v prošlih robskih razmerah pa menijo, da treba pri reformi izpreminjati le imena, ne pa kontrolirati bistvene zahteve in potrebe naroda, ki mu je šola namenjena.

Ne oporekam stremljenju, ki vodi danes šolstvo k centralizmu, nasprotno, pozdravljam je z neprikritim veseljem, pa najsi je morda došlo do centralizacije v sedanjih razmerah le iz politične oportuniteti. Povsod, kamor pogledamo v zgodovino razvoja državnih šol, so nam na razpolago eklatantni dokazi, ki terjajo enotno urejen sistem, ki mora stremeti za enim in istim ciljem.

Načelna borba, ki se je razvila med zastopniki separatizma in centralizma, je zašla obojestransko v ekstreme, kar pomeni, naj nikdar ne zagovarjamo in razmotrivamo kulturnih problemov iz dnevnega strankarskega stališča. Mi bi imenovali ta boj boj med togim in gibčnim sistemom, ki pa obadva, izvedena z najskrajnejšo konsekvenco, ne moreta odgovarjati potrebam današnjega časa in družabnega reda. Togi sistem, ki je ekstremno izvedena centralizacija, je zmožen, ker je državnim vzgojiteljem tako tesno odmeril delokrog, privedi vpliv vzgoje na mrtvo točko in s tem doseči baš nasprotno, kar naj je vodilna misel centralizma. Na drugi strani pa je gibčni sistem v ekstremu neizvedljiv zaradi tega, ker bi po njem imel vsak vzgojni zavod — ljudska ali srednja šola — pravico urediti si pouk po lastni uvidevnosti, ne oziraje se na vsaj delno in približno ujemanje s sličnimi učilnicami v eni in isti državi. Deca bi bila prisiljena uživati vzgojo samo enega vzgojevališča, vsak prestop iz ene v drugo šolo bi bil po tem sistemu izključen, ali pa vsaj do skrajnosti otežkočen. Je pa še drug važen faktor, ki jasno in odločno zavrača ekstremni gibčni sistem, namreč: **avtoriteta države**. Že najstarejši pedagogi so zastopali stališče, da je vzgoja v zajednici podrejena v gotovem smislu zahtevam družbe (države). Že stari Grki so zahtevali, naj se vzgoja vrši v državnem duhu in izključno v njenem območju. Obstoj države, ki je le v najredkejših slučajih dosegla ono stopnjo popolnosti, da se sme

imenovati zajednica (nacionalna država), v kateri sleherni posameznik hrepeni po ohranitvi in izboljšanju njenega položaja in s tem svojih bližnjih, zahteva kontrolo nad vzgojo bodočih aktivnih državljanov in ima obenem pravico terjati kot odškodnino za bonitete, ki jih državljan prejema (pravni red, promet itd.) patriotsko državotvorno mišljenje, pridobljeno ravno v vzgajališčih. Kakor hitro pa pripoznamo te upravičene zahteve, moramo tudi odstopiti od gibčnega sistema, ki omogoča prikrito rovarjenje v kateremkoli smislu in obenem onemogoča pravno zabranjevanje državi škodljivih agitacij.

Ako zastopamo načelo občega človekoljubja, potem smo s tem sprejeli dolžnost, da se oziramo na potrebe in dolžnosti, ki jih ima človeštvo napram nam in obratno. Popolno abstrahiranje od svoje okolice nam je nemogoče in ravno zaradi tega moramo zavračati ekstremni gibčni sistem in iskati zlate srednje poti med togim in gibčnim sistemom. Vsa dosedanja izkustva nas vodijo k centralizmu, ki pa mora vendarle zastopati ono liberalno stališče, ki ga nalagajo različne pokrajinske in plemenske posebnosti v našem ljudstvu, da dopušča prosto pot vsaj v izvršitvi po državi kontroliranih bistvenih zahtev vzgoje. Le oni vzgojevalci, ki črpajo iz sebe, ki živo čutijo to, kar podajo gojencu, morejo pričakovati uspeha. Velikanska razlika med posameznimi individualnostmi, ki streme za istim ciljem, pa vendarle ubirajo k njemu različna pota, priča dovolj jasno, da se metoda ne more in ne sme predpisovati. Ko smo se torej odločili za centralizem s široko svobodo v metodi vzgoje, smo pripoznali tudi upravičenost težnje po centralizmu šolstva v naši državi. Stopili smo na tla, ki jih je vidovdanska ustava temeljito ojačila, manjka pa nam vendar še jasnih in konkretnih izpeljav mnogih bistvenih razlik napram prejšnjim in sedaj veljavnim šolskim določbam.

Ko sem čital našo novo ustavo, so mi vstajala pred očmi vprašanja, ki morda v tem trenutku še ne zahtevajo takojšnje odločitve, ki pa bodo v doglednem času vendar morala bistveno izpremeniti dosedanja splošni učni načrt, ki je kopija, skoro bi rekel prepis avstrijskega učnega načrta. Tu mislim predvsem na § 16., ki pravi:

«Vse šole morajo dajati moralno vzgojo in razvijati državljansko zavest...» in dalje... «Verski pouk se daje po želji staršev, odnosno varuhov, ločeno po veroizpovedanjih in v soglasju z njimi verskimi načeli.» Čemu sem spojil ravno ta dva stavka? Pri nas je občeveljavno, da se pouk v morali veže izključno le na versko čustvovanje in s tem na pouk v krščanskem nauku. Jasno je, da tvori ravno verstvo bistven del moralike, da je torej baš ono poklicano vršiti to važno nalogo na deci. Vendar pa se mi dosedanje postopanje v tem vprašanju zdi malo preveč optimistično in površno. Razvoj časa gre neubranljivo za tem, da pričanja posameznik trezno misliti o marsičem, kar je preje sprejemal kot nauk a priori in kot neovrženo sveto resnico. Zbuja se tu možnost dvoma in razkola in s tem je ogrožen ves moralni pouk, ki ga je prejel zaeno z nauki, s katerimi se danes v srcu ne more strinjati. Ti slučajni niso več tako redki, da bi se omejili na posamezne velike mislece. Nasprotno, lastno naziranje

in mišljenje sega že globoko v maso in tu treba ljudem, ki niso zmožni, da bi sami stvorili ideal, za katerega bi živeli in se trudili, ohraniti ravnotežje in jih iztrgati bestijalnemu podivjanju nenaobrazenca, če je slednji izgubil strah pred najvišjo avtoriteto. Naša ustava daje možnost, da starši sami odločajo o otrokovem obisku verskega pouka in vaj, s tem pa je odvzeta vsaka možnost kontrole, je li prejemal otrok pouk v najprimitivnejših in splošnih življenjskih etičnih principih ali ne. Vse moderne države, ki stoje na principu, ki ga zavzema naša domovina, ali pa, ki so že izvršile ločitev cerkve od države, so se podrobno bavile z vprašanjem pouka v morali in so rešitev tega vprašanja predložile v razmotrivanje največjim pedagogom.

Tu ne smemo stopiti k stvari kot zaslepljeni fanatiki, ki se z nastopajočimi dejstvi nikakor nočejo spoprijazniti. Treba nam je najti modus, ki nam omogoča in zasigura miren in trajen napredek človeštva ne le v tehničnem oziru, ampak predvsem v smislu srčne kulture, ker bomo sicer naenkrat nepripravljeni stali pred dejstvom, ki nam more zrasti preko mere čez glavo.

Na to sem mislil, ko sem čital paragrafe nove ustave, pa sem čakal starejših ljudi, ki bi bili poklicani vsaj tu in tam načeti slična neizbežna vprašanja in rešiti nove, času primerne zahteve. Pa jih nisem dočakal.

Najprej hočem točno podati razloge, zakaj je poleg verskega pouka, ki uči o morali, treba pri vseh ljudskošolskih predmetih brezpogojno posebne koncentracije na en ideal splošno neovrznih človeških etičnih načel. In pa še posebnega pouka, ki naj prilično sankcionira in sistematizira v različnih razdobjih podane direktive k življenju.

Dasi krščanski nauk ne nasprotuje nobenemu etičnemu nauku, se oglašava vendarle mnogo avtoritet, ki ga žele izriniti iz javnih šol z motivacijo, naj za te vrste pouk skrbe privatne cerkvene družbe. V modernih državah so si priborile vse verske frakcije enake pravice in svoboščine in prav to je povod gibanju, ki sem ga pričetkom omenjal, ker je enoten verski pouk na javnih šolah v večjih krajih, kjer je brezdvomno zastopano več različnih konfesij, izključen. Da se izogné država neoprotunim borbam, se poslužuje v svoji demokratičnosti raznih šolskih tipov, ki omogočajo neoviran obisk javnih šol vsem državljanom katerekoli konfesije, na ta način, da dovoljuje pouk v verstvu ločeno po pripadnosti. Francija je šla v svoji konsekvenci pri ločitvi cerkve od države tako daleč, da je nadomestila ves verski pouk, ki je izključen iz državnih šol, s poukom v moralki. Če hočemo trezno preudariti vse pro in contra temu izvajanju Francije, moramo priti do zaključka, da pri nas v očigled dosedanjemu razvoju in vplivu, ki ga ima verstvo na maso, nikakor še nismo zreli za ta korak. Z upravičenostjo se sicer trdi, da so vsa etična načela v nevarnosti, če bazirajo in so sankcionirana edinole po verstvu, takrat, ko pride človek v dobo skepse, ko od časa do časa dvomi o verskih naukih, ali pa ko zaide pod vpliv drugega miljeja. A ta ugovor nam daje le podlago za trditev, da mora imeti moralika poleg verstva svoboden pristop v šolo, ne sme pa biti postavljena edinole na temelj, ki prične lahko lavirati.

Dr. P. Barth, univerzitetni profesor v Lipskem in pa Fr. W. Förster, zastopata mnenje, da je poleg čisto etičnega pouka treba tudi veronauka iz sledečih razlogov:

Poleg življenskih nazorov, ki jih otroku ustvarja pouk v etiki, potrebuje otrok tudi svetovnega nazora, ki mu ga more dati edinole nauk v verstvu. Vprašanja «zakaj» in «odkod» se že bude v njem in če bi mu šola o tem ničesar ne povedala, bi se odrekla važnega sredstva pri vzgojnem vplivanju. Še važnejši moment, ki govori za obdržanje veronauka v šoli, pa potrjuje Barth v svoji popolnoma pravilni trditvi, da je verstvo in njega vpliv v tako tesni zvezi z vsem razvojem t. j. z ostalimi učnimi predmeti, da se ne da ločiti od njih. Predvsem je svetovna zgodovina brez poznanja verske zgodovine, razvoj našega naroda brez poznanja krščanstva in cerkve, nerazumljiv. Končno pa imamo še pomislek, ki sicer ni principielnega značaja, vendar pa uvaževanja vreden ravno v naših razmerah, in sicer: **v državnem interesu je**, da ima ona pravico kontrolirati verski pouk, ker s svojo avtoriteto lahko zabrani netoleranco in fanatizem, ki bi se brezdvomno pričel razvijati, brž ko bi bil pouk predan v svobodne roke verskih družb.

Prav take prednosti, ki zanje govore zgoraj navedena utemeljevanja, pa moremo najti brezdvomno tudi pri sistematičnem etičnem pouku. Slednji mora, da navajam Pestalozzijeve besede: «Gojencu mnogo nuditi, kar njegovo osebno nadarjenost specijelno zanima».

W. Förster poudarja posebno potrebo vpoštevanja metode, ki izhaja direktno iz življenskega območja otrokovega. Kako razumejo to izrabiti Amerikanci pri vsaki priliki, bom pojasnil kasneje, za sedaj naj zadostuje ugotovitev, da obstoja prednost pouka v moraliki napram veronauku v tem, da se prva nanaša na specialne slučaje v otroškem življenju in s tem gojencu nudi priliko takojšnjega udeleževanja v etičnem smislu, medtem ko se verstvo naslanja le na določene pripovedke iz preteklih časov, torej posreduje moralna načela le posredno. Otroka uvaja katehet v njemu povsem tuje kraje, običaje in življenje, ki mu morejo biti prijetni le kot povestice, a ne segajo v dušo, ker so deci nerazumljive. Poglejmo usmiljenega Samaritanca! Kako naj otrok razume vso lepoto in globočino dela, ki ga je slednji izvršil na, po roparjih ranjenemu Judu, če mu je nerazumljiv milje, v katerem se je dejanje izvršilo. Mestni otrok ne pozna nasprotstva med levitom in Samaritancem, ki izvira iz verske podlage, pa najsi mu ga objasni stokrat. Razbojnik, ki ga še nikoli videl ni, mu je tuj. Koliko neposredneje lahko učinkuje moralni pouk, če otroka navajamo k usmiljenju do živali in če mu to v primerni obliki povestice skušamo pojasniti. Zato ravno je potreben poleg verskega tudi etični pouk, ki bo imel tem več uspeha, čim neposredneje je v zvezi z vsakdanjim življenjem.

Sedaj pa nastane vprašanje, naj li bo etični pouk sistematičen, združen v gotovih urah, ali po zahtevi mnogih, le priložnosten, a vodilen moment pri vseh predmetih?

Proti sistematiziranju sličnega pouka v predpisanih urah bi govorilo izkustvo, ki jasno kaže, da zamrzi otrok stvari, ki se mu vsiljujejo in ki imajo značaj bremena. Seveda bi se take stvari v šoli pri dobrem učitelju ne smele dogajati: žalibog pa imamo dosedaj dovolj prilike slične stvari opazovati kamorkoli se ozremo. Namesto, da bi med učenci in učitelji vladalo prijateljsko razmerje, vidimo, da je vsaj na mnogih krajih razredni duh sovražen šolskemu duhu in da vladata tam, kjer bi želeli ljubezni — le boj in odpornost. Kako bo sedaj razpoloženje pri učencih napram novovpeljanemu predmetu, si lahko vsak sam predstavlja. Iz življenja vzeta snov, ki bi morala v učencu podvojiti zanimanje, se že a priori smatra za šikano in se jo brez pomisleka stavi v vrsto «suhoparne matematike, slovnice itd.».

Da se vse to izpremeni, bi bilo želeli reforme že v temelju šolske organizacije, ne da bi trpela pri tem v kateremkoli smislu dosedanja šolska disciplina. Tu bi zopet spomnil na ameriške šole, ki so zavezale pri vzgoji povsem novo stališče in dosegle velikanski uspeh v primeri z vzgojno metodo stare Evrope. Tudi k temu se bom povrnil kasneje.

V nasprotju z navedenimi ugovori pa trdi Barth, da je brezdvomno treba tudi tu stati na stališču sistematike, ker življenje ne obstoja samo iz po vaji pridobljenih navad, temveč zahteva trdnih premis, ki jih moremo dobiti le potom sistematičnega logičnega mišljenja. Nauki, ki si jih otrok pridobi od časa do časa in ki so brez tesnejše in logične zveze, ne morejo obroditi stalnega sadu. Ravno to (namreč sistematična moralika) je ona nova zahteva, ki je zrastle iz potrebe nas vseh, ki smo pač vsi, kakor trdi pravilno George Eliots: «von Natur stupide in sittlichen Fragen».

Morda mi bo kdo ugovarjal, da je v veronauku dovolj sistematike, pa temu ni tako. Religiozna etika bi mogla biti sistematična, a ni. Iz bibličnih povesti ni razviden nikak enoten sistem. Abraham ina drugačno moralo kot Mojzes, ta zopet drugo kot Jezus, Jezus zopet povsem drugo kot Pavel. Katekizem podaja pač sistem dogmatike, ne pa etike. (Primerjaj P. B.: Die Notwendigkeit eines systematischen Moralunterrichtes.) Da more dober veroučitelj doprinesiti ta nedostatek iz lastnega, o tem ne dvomim, a vendarle ostane vsa etika zavisna od temeljnih predstav, ki niso dokazljive, ampak jih je treba verovati: od vere v boga, od vere v neumrljivost duše in v plačilo in kazen na onem svetu. Če se človeku zrušijo te predstave, izgine z njimi lahko tudi vsa religiozna etika in baš zato je potreben še poseben pouk v sistematični moraliki.

Kam se učitelj pri omenjenem pouku nasloni, kak sistem etike si vzame kot vzor, to naj je prepuščeno vsakemu v njegovi individualnosti. Sleherni sistem pa bo imel pred religiozno etiko prednost, da bo izhajal iz življenskega območja otrokovega neposredno in zrastle zajedno z otrokovim obzorjem, medtem ko v religiozni dogmatiki mnogokrat manjka psihološke podlage, ker večkrat jemlje svoj izhod v zadnjem in najpopolnejšem življenskem spoznanju, namesto da bi v tem sprejela svoj višek.

Najlažje nam bo pri razmotrivanju, če se naslonimo na izkustva v državah, ki so že prebile poizkusni čas za moderne zahteve glede pouka v moraliki. Na tem polju je najbolj napredovala Amerika, zato hočem po podatkih, ki sem jih črpal iz «Jugendlehre», W. Förster, navesti tu v kratkem sistem tega pouka.

V New-Yorku je ustanovil profesor Feliks Adler v resnici vseskozi vzor-šolo takozvane etične družbe iz sledečih razlogov:

V Ameriki je bil zaradi vseskozi demokratičnega državnega ustroja in kljub precej jakemu cerkvenemu razpoloženju javnosti veronauk potisnjen iz ljudskih in sploh vseh javnih šol, in sicer zato, ker ne obstoja nikako enotno verstvo in bi sleherna konfesijska družba kakršenkoli cerkveni pouk v šoli smatrala nedemokratskim in ga zaradi tega zavračala. Adler pravi: «Videli smo, da v državne javne šole ne spada veronauk. Ali pa naj zato že opustimo vsako misel na pouk v morali? Ali ni нравstvena vzgoja priznana ena najvažnejših, če ne najvažnejša naloga vzgoje? Ali naj mar sijajne priložnosti, ki se nam v tej smeri nudijo sleherni dan, pustimo neizrabljene? Ali ni nikake poti, ki bi mogli po njej utrjevati in učiti moralo, ne da bi pri tem žalili katerokoli religijo in njene pripadnike?» Odgovor na vse to je našel v ustanovitvi zgoraj omenjene šole, ki naj ubira pot izključno v smeri nekonfesionalnega pouka v morali. Svojo metodo pri tem pouku podaja Adler v sledečih besedah: «Moje prvo delo je, otrokom z načinom obravnavanja predmeta vcepiti nekako sveto spoštovanje pred нравstvom. Takoj nato pa razbistrim v učencu sodbo o pravici in krivici, odnosno o resnici in laži. Temu primerno obrazložim najrazličnejše vrste laži in s tem gojenca opozorim na nevarnosti, ki prete z vseh strani. Skušam jim dokazati, da zagreše že neresnico, če le hoté prikličejo en sam napačen vtis. Želel bi doseči, da zadobe otroci razumevanje v tem območju, da je njihova vest občutljiva, da morejo na ta način izbegavati brezštevilne dvoumne slušaje, ki jih otroci tako zelo ljubijo in ki celo odrastlim niso tuji.

Dispozicijo, ki jo ima otrok z ozirom na resnicoljubnost, treba ojačiti. Nato pa je treba obrazložiti vse različne povode, ki največkrat vodijo k laži, da bi se mogli tem laže izogniti nevarnim posledicam, če jim je vzrok poznan. **Bojazljivost** n. pr. je mnogokrat povod laži. Če vzbudimo v otroku sram pred bojazljivostjo, nam je večkrat lahko sanirati nagnjenje k laži. Nebrzdana **domišljavost** in pa zavist sta laži tudi vzrok, njen glavni izvir pa je **sebičnost** v vseh svojih izrodkih. Rekel bi učitelju: Obračaj učenčevo pozornost na različne nevarne težnje njegove narave, ki ga morejo zavesti k laži. Obrazloži jim težke posledice. Izguba zaupanja med sošolci in pri učitelju, ki sledi najneposredneje, izguba spoštovanja do samega sebe, neizbežna pogubna nujnost, ostajati pri laži in izmišljati si vedno nove neresnice, da bi z njimi popravil stare itd. Trdno sem prepričan, da se, če se usposobi otroka, da loči nijanse med dobrim in slabim, more mnogo dobrega doseči s tem, da ga opozorimo na izvor vseh izkušnjav in mu ustvarimo trdne premise za bodoče dejanje in nehanje njegovo, ki

sloni na jasnem spoznanju posledic vsakega čina.» (Kdor se hoče podrobneje baviti z metodo v imenovani ameriški šoli, se lahko pouči o vsem v knjižici: *Der Moralunterricht der Kinder*, von Felix Adler, Berlin, Dümmlers Verlag.)

Že zgoraj sem mimogrede omenil, da je uspeh vsega pouka zavisen od učitelja, in da je ravno on poklican pri vsaki priliki, ki se mu nudi, opozarjati učence na etično stran dejanja, dasi taki trenotki ne smejo biti prisiljeni, ker s tem zadobe neoportuni blesk drila in sile. Tudi Adler jasno priznava to; vprašuje pa se: «Zakaj je pa potem še posebej potreba pouka v etiki?» in odgovarja: Naloga etičnega pouka je, ugotoviti navade in v jasni lahkoumljivi predstavi obrazložiti zakone dolžnosti, ki na njih temelje navade. Vrednost take intelektualne razlage tiči v tem, da tvori trden temelj moraličnega zadržanja v razumu in končno, da usposablja gojenca prenašati že poznane etične zakone na povsem nove slučaje, ki ne spadajo še v področje izkustva in navade».

Najtežje pa je brezdvomno tako pravilno razdeliti snov tega pouka, da odgovarja najrazličnejšim stopnjam starosti. Tudi tu daje Adler direktive, ki nam morejo biti koristen kašipot. On zastopa stališče, da je treba za vsako stopnjo starosti uplesti **dolžnost**, ki je za omejeno starost posebnega pomena. Tako na pr. za najnižjo stopnjo:

poslušnost napram staršem,
potreba učenja,
dolžnost samozatajevanja in končno
splošnejše socialne dolžnosti.

Pri obravnavi zahteva vedno pažnjo na konkretne dogodke in slučaje in ne dopušča, da bi se mudil v abstraktnih sferah. Splošne miselne pojme pojasnjuje na dnevnih dogodkih: n. pr.: «Bodi pravičen» pomeni: ne oviraj svobodnega razmaha svojih bližnjih! itd. Pri obravnavi «Ljubezen do bližnjika» posega predvsem v do:mače rodbinsko življenje in zametuje splošne doseđaj rabljive prispodobe in primere o darovanju miloščine, o obisku bolnikov itd.

Metoda, ki ga vodi na najnižji stopnji, je uporaba pravljic, pri tem pa ne stremi za tem, da bi moraliziral, temveč hoče z njihovo pomočjo vzbuditi in krepiti moč otroške domišljije, zmožnost idealiziranja in pa sočustvovanja. Na naslednji višji stopnji uporablja basni in z njihovo pomočjo ostro razsvetljuje moralčna fakta. Tem slede pripovedke (Homer) in pa povesti starega testameta, ki vodijo v razumevanje človeškega karakterja. Na podlagi povestic, kot je n. pr. ona o Noetovih sinovih, naj se otroška zmožnost opazovanja in zaznavanja moralnih naukov razvija, predno prehaja otrok li konkretnemu pojmovanju.

Kar se tiče nauka o **dolžnostih**, predlaga Adler za pouk sledečo razdelitev:

- 1.) Dolžnosti do samega sebe;
- 2.) dolžnosti do najbližje okolice (staršev, sester);
- 3.) dolžnosti do vsega človeštva.

Točko prvo razdeli zopet v:

- a) Zakaj naj se učimo: ker postanemo nezavisni, zmožni smo drugim tem bolj pomagati, izobrazba donaša najraznovrstnejša ugodja;
- b) dolžnosti čustvovanja (njega obvladovanje);
- c) dolžnosti v fizičnem območju (prepoved samomora, potreba čistote itd.).

Morda se bo kdo čudil, da jemlje Adler razmotrivanje o samomoru že v rani mladosti med ostali pouk, da je pa to nujno potrebno, o tem priča statistika vedno se množočih mladinskih samomorov. Jasno je, da tu ne gre za prepoved samo, ampak za poglobitev v problem samomora. Poleg motivov, ki so nesrečnika vodili do tega čina, treba doprinesiti jasnih razlogov contra, posebno pa velja poudarjati, da je ni nesreče, ki bi v njej človek z vdanostjo in potrpežljivostjo ne mogel še vedno koristiti svojem bližnjiku. (Förster.)

Ad 2.) Dolžnosti do bližnjika:

Tu se ne sme zahtevati in poudarjati dolžnosti ljubezni otrok do staršev. Adler zahteva, da naj otroci premišlujejo o tem, kako bi mogli staršem vsak dan izkazati čim več ljubezni in spoštovanja. Po njegovem mnenju zamore namreč učitelj na tem polju mnogo več doseči, kot pa starši sami, ki tvorijo v tem slučaju gotovo partijo razmerja.

Nadalje razpravlja o odnošajih med brati in sestrami in polaga posebno važnost na zmožnost medsebojnega vplivanja nasprotujočih si narav, kjer se obe strani že v zgodnji mladosti privadita vpoštovati zahteve drug drugega in jih spoštovati.

Ad 3.) Dolžnosti do vsega človeštva:

Ta oddelek se zopet loči na več delov. Poglavje o dobrodelnosti n. pr. razpravlja v različnih rubrikah:

- 1.) Pomagaj potrebnim predvsem s tem, da se odpoveš vsemu nepotrebnemu;
- 2.) razveseljuj žalostne;
- 3.) tolaži užaljene;
- 4.) vplivaj s srčno dobroto;
- 5.) pomagaj propalim itd.

Vsa ta razdelitev nudi pri obravnavi nebroj možnosti vzgojnega vplivanja s pomočjo konkretnih slučajev.

Ves pouk omenjene šole pa ima cilj vzgajati si značajev. Adler pravi: «Naša šola ne namerava vzgajati samo v splošnem k značajnosti. Kdor bi trdil tako nejasno, bi pripuščal možnost vzgajati k Christian-gentlemanu ali pa k absolutni pokorščini, kot jo zahtevajo jezuitje. Naš ideal pa ni vzgajati k prilagodljivosti individua na obstoječe socialne razmere, temveč oblikovanje osebnosti, ki bodo zmožne vplivati reformistično na svojo okolico in to v smislu izboljšanja socialnega položaja. Ta ideal preobrazujočega delovanja napram napak polnemu miljeju je ideal naše družbe in našega dela.»

V tem smislu se torej poučuje v vseh predmetih, povsod prevladuje ista misel in daje na ta način učencem priliko, učno snov razumevati s stališča splošne človeške koristi.

Jako izrazit vpliv na etična načela je našel ustanovitelj v ročnih delih, ki so šele potom njegovega tozadevnega poizkusa prešla na vsa druga javna ameriška učilišča. Opazovaje v delavnicah osirotele otroke, je našel vzgojni moment ročnega udejstvovanja in porabil to za svojo šolo. Otroci, ki morda intelektualno zaostajajo, imajo na ta način priliko pokazati svoje zmožnosti na drugih poljih in pridobe s tem energijo in voljo do dela. Pri skupnem delu je najčešče možno vzgajati v etičnem smislu, saj je največ prilike obrazložiti otrokom socialne dolžnosti, ki jih vežejo in delajo odvisne drug od drugega.

S podatki in raztresenimi nasveti, ki sem jih črpal iz Adlerjevega sistema, nam vsekakor ni podana sistematična forma moralnega pouka, kar je tudi vsled različnih plemenskih individualnosti in pa vsled povsem različnega svetovnega nazora učiteljev izključeno. Kratka namigavanja naj tvorijo le podlago razmišljanju, učitelj naj si pa po svojem prepričanju in pa po miljeju, v katerem prebiva, ustvari sam načrt, ki bo po njem mogel v logični zvezi obdelati najvažnejša etična vprašanja.

Najvažnejši pripomoček za tovrstno delo so pač etične čitanke, na podlagi katerih je delo učitelju in učencu olajšano. Klasična dežela novega stremjenja po etičnem pouku je Francija. Ločitev cerkve od države je prinesla tam zahteve po novih potih, ki naj jih ubira pedagogika, in res, v Franciji imamo etične čitanke, ki so dosegle po sto novih naklad in še več. Najenostavnejša rešitev bi tedaj bila, da jih prestavimo ali pa preuredimo za naše razmere in se popolnoma naslonimo na izkustva v Franciji. Žalibog pa moramo ta način opustiti, ker priznано francoska moralika v šoli nikakor ne odgovarja zahtevam modernega časa. Čitanke in pouk, ki je z njimi v zvezi, so zašle na pot moraliziranja in se postavile na stran dogmatike, ločene od življenja. Res je, da v Franciji ni bilo mogoče čakati leta in leta, preden so dobili čitanke, ki bi izšle iz izkustva, velik nedostatek pa ostane na njih vendarle, ker niso pisane v duhu, ki izhaja iz otrokove okolice, ampak iz abstraktnih moraličnih načel. Vsled tega je tudi vsa knjiga, vključno anekdotam in povesticam, ki tvorijo vsebino, mrtva in polna neprijazljenega moraliziranja. Pravilen postopek pri pouku zahteva, da bodi **nauk**, ki ga hočemo vcepiti otroku, šele zadnja faza razmotrivanja. Ko pa je gojenec sam doživljal gotov konkretni slučaj v življenju, ko ga je do dobra razumel, potem naj šele nastopi formuliranje načela, in to le v svrhu lažjega in preciznejšega izražanja. Ves pravi napredek kulture obstoja v tem, da se slehernega obvaruje pred strastmi in sofižmi njegove okolice. Vzgojiti v njem značaj in trdno odporno silo proti vsem nevarnostim, to je naloga etičnega pouka naše dobe.

Ena najboljših čitank te vrste v Franciji je: «*Eléments d'instruction morale et civique*», Gabriel Compayré. Razdeljena je v tri zvezke, ki

obsegajo po vrsti dobo od 7. od 9., 9. do 11., 11. do 13. leta. Zadnji zvezek združuje vse odgovarjajoče berilne sestavke in pesmice iz francoske literature. Kakor že ime pove, poudarja predvsem razmerje posameznika do družbe in posebe še njegovo zavisnost od celote. Ker izhaja iz povsem zgodovinskega razvoja, pripomore knjiga mnogo pri deci v tem, da ji vzbudi tolažilno zavest, da se s časom vse izpopolnjuje in bliža najvišji stopnji popolnosti.

Tudi temu delu manjka zadostne motivacije v človekovi notranjosti, ker ne doseže najglobljega utemeljevanja.

Nam so dosedaj najbolj dostopne čitanke, sestavljene od nemških avtorjev, ki pa nudijo dovolj dobre opore in preizkušene gradiva, dokler sami nimamo svojih del.

Dobro uporabljiva je čitanka F. W. Försterja, «Lebenskunde», ki se predvsem odlikuje po pestrosti vseskozi iz življenja vzetih dogodbic in pa nov poizkus na tem polju: P. Barth, «Der Lebensführer» za gojence in učitelje kot učni pripomoček: «Ethische Jugendführung».

Tekom referata sem skušal podati razvoj pouka v tujih državah, ki nam prednjačijo in ki nam lajšajo delo pri domači reformi. Kot dosedaj še netangirani opazovalci, smo imeli priliko spoznati vse hiše in prednosti na tujem. Naša naloga bodi, trezno ubrati svojim razmeram najprikladnejšo podlago znanstvene etike, ki pa naj bo vsekakor le nov člen k skupni verigi. Lastno opazovanje učiteljevo, poglobitev v probleme vsakdanjega življenja, bo dala tudi manj izkušenim vedno dovolj snovi pri obravnavi najvažnejšega dela, pri etični vzgoji.

Dokler nima ta predmet še lastnega mesta v učnem načrtu, treba izrabiti vsaj priložnost k delu, pa bodisi pri tem ali onem predmetu. Ves pouk naj sledi višjemu enotnemu cilju — vzor človeka.

Nižji razred z gojenci do 9 let črpajo življenjsko etiko iz pravljic, basni in pripovedek, v naslednjih razredih pa se lahko vsaj eno uro tedensko pri jezikovnem pouku posveti sistemiziranju priložnostno podanih etičnih načel z globljim razumevanjem. Ne le, da otrok mnogo pridobi na ustaljenju značaja, ura je izrabljena tudi v smislu dosedanjih predpisov glede govorne vaje in prostega izražanja misli. Poleg tega se učenec pri sličnem pouku poživi in vzljubi delo, ki ga veže neposredno z življenjem. Otrokova vprašanja in odgovori bodo nudili v tem slučaju učitelju vedno novih prilik in novih snovi za razmotrivanje in ustvarili med obema ono edino pravo razmerje, ki omogoča vzgojo in napredek. V vsem pa bodi vodilna misel vzgojevalca, uživati se v milje otrokovega obzorja in izhajajoč iz njega širiti njegovo spoznanje.

Načel sem s tem važno vprašanje bodoče reforme našega šolstva v smislu vidovdanske ustave z željo, da učiteljstvo, ki je predvsem poklicano staviti predloge in se posvetovati v sličnih zadevah, izreče svoje mnenje in ne preda brez ugovora končne rešitve v roke več ali manj poklicanim «takozvanim pedagogom».

ALBIN OGRIS:

O davčnih sindikatih.

V finančnopolitičnem pogledu prikazuje iz vseh pomembnejših zgodovinskih političnih strank socialna demokracija še najbolj pomanjkljiv program. Za stranko, ki hoče po zmagi nad individualistično državo organizirati družbo na kolektivističnem načelu, je ta nedostatnost nekaj samoumevnega. Finančnopolitični postulati, ki jih nahajamo s stereotipno enakomernostjo v vseh socialističnih programih, se gibljejo v splošnih izrazih socialne pravičnosti brez konkretnih reformnih nsvetov, ali pa so logični zaključki utopistične teorije ali pa stvari zadrege, sprejeti na videz v tekmi z drugimi strankami, propagandna gesla. Splošni ukimbi dednega prava precej podobna visoka obdačba zapuščin, odprava vseh neposrednih davkov, visokoodstotni progresivni davki na premično in nepremično posest, carine prosti uvoz, monopolizacija mnogoštevilnih predmetov dnevne potrebe, te in enake točke tvorijo jedro finančno političnih programov socialnodemokratske stranke kljub povojnim spremembam in stalni reviziji oficijelnih načel.

Zato je bilo vrlo zanimivo, opazovati metode, ki se jih bo posluževala avstrijska socialna demokracija v s takšnim pompom napovedanem vladnem finančnem predlogu. Saj je šlo za nič manj, nego da se najdejo pota, kako spraviti avstrijsko deficitno gospodarstvo na pota k budžetnemu ravnovesju. Med nameravane mere sta uvrstila dr. Gürtler in njegov pomočnik dr. Rosenberg i soudeležbo države na dobičkih eksportne industrije, in sicer v obliki vnaprej določenega kontingenta, ki naj bi ga industrija avtonomno porazdelila na svoje člane. Ta ne natančneje obrazloženi načrt je šel skozi časopisje pod napačnim imenom davčnih sindikatov (Steurgemeinschaften) in našel tudi v odličnih časopisih krivo tolmačenje. Že površen pogled nas pouči, da gre le za prehodno sredstvo in da je ves načrt le dete zadrege, kajti kljub vsej formalni sličnosti s pravimi davčnimi sindikati je to le navaden fiskalni poskus, kako čim najhitreje in najizdatnejše pomoči državni blagajni. Ne gre za osnovno reorganizacijo finačne administrative. Sicer se je pa zanimanje za to iznajdbo tekom poslednjih mesecev že dokaj ohladilo in avstrijski finančni minister bo moral nanjo pod vtisom strokovne kritike najbrž tudi pozabiti.

Po poročilu «Frankfurter Zeitung» (22. 12. 1921.) je sprejel finančnopolitični odsek začasnega državnega gospodarskega sveta (Reichswirtschaftsrat) dne 21. decembra 1921. predlog, da se ima razbremeniti finančna uprava z ustanovitvijo davčnih udruženj (sindikato) za zaokrožene in enotno organizirane pridobitne kroge, ako se more najti pravičen način kontingentacije. In to je nekaj drugega. Ideja, zagovarjana izza časa preloma s tako prepričevalnostjo od državnikov in politikov, kakor so glavni urednik «Vossische Zeitung» Georg Bernhard (Probleme der Finanzreform 1919, serija člankov v «Vossische Zeitung» pod naslovom: Steurgemeinschaften), Brueckmann, Rathen-

au, Naumann in v Avstriji dr. G. Stolper, stopa s tem na poprišče parlamentarne debate in morda i praktične izvedbe. Ni samo slučaj, da se jame udejstvovati ta misel baš v državah, ki so od vojnih posledic najbolj prizadete, in v narodu, ki slove vsled svoje organizatorične nadarjenosti. Ni čudo, da iz predvojne idile prevzeti finančno-upravni aparat odpoveduje v teh državah svojo službo. Saj se je pretvorila vsa gospodarska struktura in nova stabilnost se bo ustalila v povsem novi legi. Ker občutimo v večji ali manjši meri iste bolesti tudi v naši državi, bi morda ne bilo čisto odveč, če se ozremo mimogrede na nameravane reforme naših sosedov.

Najglasnejši vzroki tem reformam so v glavnem sledeči: V prvi vrsti je število davkoplačevalcev nesorazmerno narastlo. V zavratne milijardske višine segajoči državni izdatki nahajajo svojo vzporednost v množecih se novih davščinah, prikrojenih tako, da posežejo v čim večje število zasebnih gospodarstev. Le en primer: 6% skupnega prebivalstva bivše Avstrije obsegajoče število plačevalcev pridobnine je vsled radikalne valutne derute silno poskočilo. Če je zahteval že zakon o osebnih davkih l. 1896. ogromno pomnožitev uradništva, bi zahtevale nove razmere še višjo. Razpoložljivo uradništvo s svojo znižano delavno izdatnostjo odmerjenim poslom ne more biti več kos. Tekom preteklega leta v Franciji izvršene ankete so rodile nepobiten rezultat: da bi stari davčni aparat zmoget mu odmerjene posle, je v sedanjih razmerah fizično nemožno. Odtod zaostanki; v Sloveniji sorazmerno mali, ponekod čudovito veliki.

V socialni strukturi so se izvršile in se vršijo korenite spremembe. Široke plasti najzanesljivejših davkoplačevalcev so zdrknile na proletarski nivo, prej davkov oproščeni sloji uživajo to dobroto v nesorazmerno zboljšanim položaju naprej, kasta novih bogatinov si je ustvarila kodeks spretnih manipulacij, s katerimi se zna uspešno izogniti davčni dolžnosti. S humanostjo starih zakonov je tem ljudem težko priti do živega. Itak prezaposleno uradništvo mora izgubljati pregled, postaja nesigurno, predpisi se ne ujemajo z dejanskim položajem. Širša javnost ima povoda dovolj, da se v kritiki finančne uprave posluži nekaj več stvarne uvidevnosti, nego je po vsem izgledu v njeni sedanji navadi.

Tretjič: Davčna vest je postala robustnejša. Sicer redna posledica velikih socialnih tresljajev, psihološko umevna vsled splošne nakazljivosti, ampak ona krati občnemu blagru ravno v najbolj kritičnem času stotine milijonov. Kako je umetnost, skriti svoje visoke dohodke, napredovala, o tem nudi že dnevno časopisje poučne historije. Ako naj se žadosti veljavnim predpisom, bi moral angela varilha nadomestiti davčni kontrolni organ, drugače ostane načelo davčne enakosti breme poštenih ljudi. Omenjena francoska anketa je zbrala v tem pogledu zanimivo gradivo. Praktične posledice: delo se pri davčnih uradih kopiči, podatki so nezanesljivi, na obeh straneh se pojavlja nezaupnost.

In če bi ostalo tudi vse to v predvojnem stanju, sedanja valutna nestalnost mora prekrižati najboljši državni budžet. Med publikacijo novih finančnih zakonov, odmero in vplačilom se dogajajoče borzne

revolucije spravljajo vso budžetarno modrost ob veljavo. Preliminirani dohodki ne morejo zadostovati povrh še narastlim potrebam, ako se nahaja valutarno stanje na poševni ploskvi. Pa o tem sisifovskem delu sedanjih finančnih ministrov bi bila beseda odveč.

Drugovrstnih težav je še legijon. Čuti jih večina zasebnih gospodarstev, državna blagajna najbolj. Malodane vse evropske državne finance matorijo na ogromnih primanjkljajih. Dohodki iz neposrednih davkov tvorijo le majhen odstotek vseh dohodkov, zviševanje neposrednih davkov pa je že marsikje zadelo na nepremakljivo steno konzumentove zmožnosti. Davčni minimum se ne more več znižati, ako naj se ne pospeši sproletariziranje še širših plasti. Zato nahaja geslo štednje čim dalje resnejšo pažnjo. Štediti povsod, štediti tudi v upravi, jo odbirokratizirati. V Franciji, Italiji, Avstriji in pri nas tudi, povsod isto stremljenje. Ampak to bi mogel biti le začasen paliativ. Meje neposrednjega državnega udejstvovanja se na vseh poljih širijo v naglejšem tempu nego bi mogla napredovati redukcija uradništva.

Iz tega razloga izgleda na prvi hip globlje zasidrana misel davčnih sindikatov kakor dobrodošla pomoč v zagati.

Osnovna misel in jedro problema se glasi: oddržavljenje davčne zakonodaje in uprave in njih prenos na avtonomna, poklicna združenja. Vsaka tehnično in komercialno svojebitna obrt ali poklic naj tvori posebno davčno združenje, ki prevzame vsakoletno posebe določeno vsoto ter jo samostojno v lastnem delokrogu porazdeli na svoje člane. Obenem prevzame tudi jamstvo za pravilni in pravočasni odvod državni blagajni. Način porazdelitve leži popolnoma in izključno v pristojnosti sindikata (udruženja). On sklene in predpiše pravilnike za oceno, prijavo, odmero, izterjatev, zaračunavanje in odvod, on izvršuje po lastnih organih kontrolo. Zato mora biti davčni sindikat zasnovan na dovršeni samoupravi. Slehernemu članu dostopni, oblastni obrtni zbor izvoli obrtni odbor, le-ta pa obrtno vodstvo. Oba poslednja sta izvršilna organa obrtnega zbora in mu odgovorna. Finančno ministrstvo naj se omeji na čim pičlejšo mero neobhodno potrebne vrhovne kontrole, posebno z ozirom na skupnost, da se ne prevali nanjo vse breme sindikatnega davka. Oblastni obrtni zbori so združeni v državni obrtni zajednici, ki porazdeli vrhovno kontingentno vsoto, predpisano vsaki posamezni stroki. Državne zajednice pošiljajo po svojem gospodarskem pomenu določeno število zastopnikov v gospodarski parlament ali njemu podobno gospodarsko državno zastopstvo (Gildenparlament) (gl. Dr. G. Stolper: *Deutschösterreich* ali *Sozial- und Wirtschaftsproblem*, 1921, str. 279 ss.)

Da politični parlament v sedanji obliki ni več kos zapletenim gospodarskim razmeram ustrezne finančne zakonodaje, je bilo že pred vojno notorično dejstvo. V idejnem in gospodarskem oziru potrebno presnavljanje historičnih političnih strank se vrši tako počasi in politično preorientacijo ovirajo tolike nejasnosti, da ni izgleda v dogledno boljše bodočnost. Zato naj neokretni strankarski mehanizem prepusti te posle davčnim sindikatom, dokler bodoči gospodarski parlament ne najde primerne ustavne oblike. Politični parlament in finančno

ministrstvo naj določujeta dotlej le splošne obdačbene direktive ter letni kontingent, davčnim sindikatom pa naj se prepusti popolna svoboda, da vsak po krajevnih in specifičnih obrtnih razmerah najde način, kako je z davčno porazdelitvijo spojiti najvišjo dosegljivo mero pravičnosti. Kakor se danes le precej neposredno dotika državne finančne uprave vprašanje, v kakšnem razmerju porazdele n. pr. trgovske in obrtne zbornice svoj budžet na posamezne člane, bo država desinteresirana tudi na tem, kako si posamezni sindikati zagotove predpisano vsoto. Državna blagajna bo mogla z večjo sigurnostjo nego sedaj računati ob danih rokih s številčno zanesljivimi vsotami, finančna uprava pa bi mogla odstopiti precejšen del uradništva sindikatom, ki seveda tudi ne bodo mogli izhajati brez davčne birokracije. Le da bodo sindikati z dosti večjim uspehom izvajali načelo največjega haska z najmanjšimi sredstvi, sosebno ker bodo nekatere odločilne posle opravljali lastni funkcionarji in se bo ostalo uradništvo uporabilo na trgovsko racionalnejše načine.

Porazdelitev sindikatu predpisanega davka se vrši po vodstvu državnih zajednic v splošnih ozirih, oblastni zbori sklepajo pa še posebe o repartitiji, ki odgovarja regionalnim zahtevam. Na ta način bo mogoče, da pridejo lokalne posebnosti v poštev. Ker bodo odmerja-jočim odborom prilike posameznika znane in proizvajalni pogoji štati-istično ugotovljeni, bo lažja tudi kontrola in navaden egoizem vsakega posameznika bo stavil nepoštenim manipulacijam silnejše zavore. Početnim težavam bi večletna praksa odbila glavne ostri. Spočetka ne bo delalo malo preglavice vprašanje, katera davčna vrsta odgovarja najboljše značaju obrti, kateremu pripada sindikat. Kajti i v tem pogledu bo imel sindikat na prosto izbiro, se odloči li za donosnostni, pridobninski, prometni, izvozni davek ali za katerokoli še ne preizkušeno obdačbeno obliko.

Toliko o ogrođu v najglavnejših obrisih. Davčnosindikatske organizacije bodo mogle začetkoma po svojem namenu in bistvu obsegati le točno zaokrožene obrti, tehnično dovršene industrije, ki razpolagajo že z zadostno horizontalno in vertikalno organizacijo (premogovniki, siderurgična, kemična, tekstilna industrija in sl.). Sindikatno članstvo mora biti za vse pripadnike v poštev prihajajočih pridobitnih panog obvezno. Ker pa obstoje podobne organizacije itak že v obliki trustov, kartelov in mnogovrstnih podobnih udruženj, bi njih preosnova v opisani namen ne provzročala izrednih težkoč.

Ena največjih težkoč obstoji v načinu, kako najti za posamezne pridobitne panoge davčni kontingent. Stolper vidi, da bi bilo v prvi vrsti vpoštevati: 1.) občasni promet prizadete industrije — ki podaja merilo njene obremenilnosti in občasne produkčne izdatnosti, 2.) število delavcev in uslužbencev — ki podaja merilo za interes, ki ga ima prizadeta industrijska panoga na pocenitvi in stabilizaciji življenskih razmer v širokih ljudskih plasteh in 3.) osnovni kapital — da se preprečijo nezaželjeni prehodi kapitala med neenako obremenjenimi gospodarskimi področji. Po Bernhardu bo mogoče najti pravičen porazdelitven ključ šele tekom let na podlagi pridobnine iz dobe pred vojno,

proizvajane blagovne količine in osnovne glavnice, pri čemer naj bi se vpoštevale med tem časom nastale spremembe. Politični (oziroma gospodarski) parlament bi izvršil porazdelbo le na široke pridobitne sloje, (poljedelstvo, trgovino, obrt, prevoznništvo, industrijo, svobodne poklice itd.), ki razpolagajo že z dokaj popolnimi strokovnimi statistiki. Na ta način izgubi porazdelitveni problem precej na svoji enigmatičnosti.

V vprašanju poljedelstva si mnenja še radikalno nasprotujejo. Osnovi kmetijskih davčnih sindikatov se protivijo tehtni razlogi, sloneči predvsem na razliki v pridobitvenih pogojih med industrijo in poljedelstvom, katero poslednje se še znatnim delom odteguje denarnemu gospodarstvu. Vidi se mi, da je tudi vsled premalo razvite kmetijske industrializacije to vprašanje še preuranjeno in z ozirom na kmetovo mentalnost v sedanji dobi še utopično. Proizvajalna razlika med obrtjo in kmetijstvom je pač tako globoka, da davčna matematika še dolgo in dolgo ne bo mogla najti dejanskemu stanju primerne in pravične porazdelbe državnih dajatev. Ob spreminjajočih se konjunkturalnih razmerah bodo pač pritožbe ene iz obeh imele vsaj videz upravičenosti. Davčna prevalitev, ki se je bodo gotovo posluževali davčni sindikati, bo zadela tudi kmetijstvo kot konzumenta, vendar pa ne v toliki izmeri, da bi bilo pogrešati specijelnih zemljiških davščin.

V diskusijah o vplivu, ki ga bo vršil novi finančni sistem na delavstvo in njegovo mezдно stanje, igra pogojnik še silno ulogo. Računa se s tem, da bo treba zorganizirati v sindikatih podjetništvo in delavstvo po paritetnem načelu in da bodo tvorili ob priliki davčne porazdelitve med obema sklenjeni kompromisi podlago, na kateri pride delavstvo do pravične realne mezde. Današnje pridobnino precej presegajoči sindikatni davek bi prisilil podjetništvo, da prevede v delavstvu in uslužbeništvu temeljito selekcijo in povrne strokovni kvalifikaciji njen socialni pomen. Polnourni delovni čas in povišanje delovne izdatnosti bi bili prvi učinki, kajti diferencialna renta podjetnikova bo rasla v razmerju, kakor bo znal organizirati štednjo in se poslužiti nekaj zdravega taylorizma. Sicer bi pa delavstvo kot soprizadeti konzument bilo sointeresirano na procvitu vsake posamezne pridobitne stroke, imelo bi s pomočjo obratnih svetov, v sindikatnem zboru zastopanih strokovnih organizacij, delavskih borz in podobnih institucij globlji vpogled kavzalnosti konjunkturalnih sprememb ter pridobilo več stvarne razsodnosti. Iz neprestanega strokovnega razpoloženja pohajajoča aleatoričnost bi izginila iz podjetniške kalkulacije.

Sindikati bi seveda ne prevzeli vseh dosežanih davščin. Distributivna pravičnost bi se morala še vedno poslužiti čisto osebnih, dedinskih, luksusnih in podobnih davkov. Po mojem mnenju obstoje tudi proti sindikatnemu udinjevanju prejemnikov derivativnih dohodkov takšni pomisleki, da je načrt v sedanji podobi težko izvedljiv.

Da žanje propaganda za to radikalno reformo finančne uprave v eksperimentirujoči naši dobi toliko odziva, ni čudo. Radikalna doba ljubi radikalna sredstva in gesla. Besede, kakor «bankerot davčne države», «davčni boljševidem» itd. so pač bolj stvar temperamenta

nego resne presoje. Saj bi bilo največje čudo, ako bi spričo sedanjim razmeram idiličnim predvojnim časom namenjeni stroj funkcioniral kakor prej.

Idejo davčnih sindikatov so rodile v srednji Evropi pač v prvi vrsti reparacijske težave. Že sam na sebi zanimivi načrt pa ima še neizmerno merno politično, gospodarsko, rekel bi sociološko ozadje, ki ga pa ne moremo vtelesiti v okvir te drobčkane črtice. Davčni sindikati bi se morali in bi se iz lastnega interesa kmalu spremenili v ožje strokovne zveze. Ker bi produktivnejši obrat nosil posledice zanemarjenejšega, bi moral sindikat prevzeti i porazdelbo sirovin, premoga in izvoza, predpisati proizvodjalne metode, določiti skupni nakup in prodajo itd. Ko bo to dovršeno, pa bi bila postavljena tudi že solidna podstava pravemu gospodarskemu parlamentu, pot h kateremu je danes še posuta s težkimi problemi. V tej točki se križajo navidezno heterogena gesla upravne decentralizacije, samouprave (kar ni istovetno s podobno slovensko strujo), regionalizma. Kajpak da tam, kjer je upravni centralizem izvršil svojo nalogo in nehote privzgojil prebivalstvu toliko politične sposobnosti, da more brez rizika prevzeti upravo v lastne roke. Težko je spregledati, kako pohaja zreformirano sindikatno gibanje iz iste težnje. Že površni pogled na obrat v politiki angleških Trade-unions, na organizacijo osrednjega gospodarskega sveta, ustanovljene lani od francoske C. G. T., ravno predloženi načrt italijanske C. G. L., da se prizna v svrhu bodočega gospodarskega parlamenta strokovnim zvezam značaj pravne osebe (Il Secolo 5. 1. 1922), snovanje obratnih svetov v Nemčiji, Avstriji in ČSR. ter naposled globoke spremembe, ki jih bo v tem duhu zapustil boljševiški eksperiment v ruski družbi, vse to nas opozarja na časovno smer, po koji se hoče družba organizirati v vodoravni in ne več navpični črti kakor doslej. Gospodarska demokracija, ki jo napoveduje T. G. Masaryk v letošnjem novoletnem message, na tihem preoblikuje nedostatnostne politične oblike. Seveda, to je vse še «ein Werden auf lange Sicht». Gotovo je, da leži snovanje davčnih sindikatov v smeri sprememb, ki jih obljublja že neposredna bodočnost. V Jugoslaviji nam je dograditi še marsikaj na starih tirih. Prigodom zenačitve davčnih zakonov bi bila prilika. Toda naj tvegajo takšne poizkuse prej starejši državni organizmi. Naša šolnina bo tem manjša.

Pregled.

Zunanja politika.

MED KONFERENCAMI.

O konferenci v Cannesu so si obetali, da bo odločilna za bodočnost Evrope. Toda Briand je padel in do sporazuma med Anglijo in Francijo ni došlo. Obe stališči sta si nasprotovali. Anglija je polagala največjo važnost na ureditev Evrope, na obnovo gospodarstva, Fran-

cija pa na svojo sigurnost in na plačilo odškodnine. V obe vprašanji se je kot njun bistven del zapletlo tretje, obnova Rusije, in četrto, medzavezniški dolgovi. Nadaljnja vprašanja, ki so v zvezi s prejšnjimi, pa so: Ravnotežje srednje Evrope, Mala antanta, Italija, Grška, Turčija, Trakija, Smirna, Mezopotamija, skupno imenovano «iztočno vprašanje», ki pa sega tudi na Egipt, Indijo in se v daljavi srečuje z drugim

kompleksom Kine, Japonske, Pacifika, Zedinjenih držav. Vsaka državna politika je danes mednarodna in povsod se križajo najrazličnejši interesi. Zato se je pojavila misel *evropskega pakta*, velikega sporazuma, ki bi bil končni svršetek vojnih antagonizmov in pričetek resnične mirne obnove. Spremljalo bi ga desetletno obče premirje in omejitve oboroževanja. Važen del teh vprašanj naj bi se rešil na konferenci v Genovi, druga vprašanja pa pozneje in drugod. Še nikdar ni bilo na svetu toliko in tako važnih konferenc, kakor jih je prinesla doba po vojni. Prvikrat se cel kompleks spornih vprašanj praktično in resno rešujejo s celim sistemom konferenc, ki slede druga drugi skoraj nepretrgano.

Na londonski konferenci je bil sklenjen studij ekonomskih pogojev Evrope in možnost obnove, in sicer anketa angleških zastopnikov industrije in financ z angleško vlado, francoskih zastopnikov s francosko vlado. Rezultate teh anket naj bi bila preredovala konferenca v Cannes-u. Tam bosta angleška in francoska vlada predložila tudi občo evropsko gospodarsko konferenco. Sledila je še druga pripravljana konferenca v Parizu (za Anglijo trgovinski minister, za Francijo minister industrije, za Italijo minister osvobojenih pokrajin).

Petega januarja je pričela konferenca v Cannesu. Izključena so bila vsa vprašanja zgolj političnega značaja. Povabljena je bila tudi Nemčija, USA so poslale «opazovalca». Pred otvoritvijo so se še vršila obširna posvetovanja med ministri udeleženih držav. Pokazale pa so se razlike v naziranjih raznih držav o popustu odnosno odložitvi dela nemških reparacijskih plačil in o njihovi razdelitvi, pa tudi o nekaterih drugih točkah, n. pr. v vprašanju Rusije. Angleži so formulirali svoje stališče v obširni spomenici, ravnotako Francozi, kar ni povedano v spomenicah, so izrazili ministrski predsedniki v svojih govorih. Složnost se je dosegla v nekaterih načelnih točkah, sprejetih v resoluciji od 6. januarja: 1. *Nobena država se ne vmešavaj v notranjo uredbo druge države, v način vladanja in gospodarstva;* 2. *Kredit dobe samo one države, v katerih je garantirana sigurnost lastniške pravice in interesov investiranega*

kapitala. 3. *Kdor želi dobiti inozemski kredit, se zaveže, da prizna vse svoje stare dolgove, in da uvede zakonito in pravno sigurnost.* 4. *Za obnovo trgovine in gospodarstva mora podpisana država dati dovolj finančnih in denarnih garancij in sigurnosti.* 5. *Nobena država ne sme v inozemstvu proti drugi državi vzdrževati subverzivne agitacije.* 6. *Nikdo ne sme napasti svojega soseda, za kar skupno garantirajo vsi vsem.*

Sledilo je delo ekspertov, diskusija o reparacijskem problemu, zaslišanje nemških zastopnikov, in posvetovanje o načinu, smeri in obsegu evropske obnove. Izdejan je bil načrt

mednarodnega sindikata.

V motivaciji, ki je priložena načrtu, je v glavnem delu pasus, ki je posebnega pomena za nas:

«Valutni kurzi srednje in iztočne Evrope so bistveni za zdravje evropske industrije. Če se ti valutni kurzi ne popravijo, bo srednja in južnoiztočna Evropa beležila milijonske izgube človeških življenj, rekonstrukcija bo vsak dan težja in pogoji, ki vzdržujejo pomanjkanje in uboštvo na iztoku, bodo obenem obsodili industrijsko prebivalstvo iztočne Evrope na dolgo dobo brezposelnosti, in na nemogočnost producirati več kot le prav neznamen del za življenje potrebnega blaga».

Britanija, Francija, Italija, Belgija, Japonska, na željo tudi Zedinjene države bodo pomagale, Nemčija se bo udeležila. Potrebno je, da se vzpostavi zaupanje in potrebni kreditni mehanizem Evrope. V to svrhu se ustanovi mednarodni sindikat, poprej pa se naglo izvede studij raznih problemov in znanstveno raziskovanje. Sindikat bo imel svoj sedež v Londonu, sestavljali ga pa bodo «narodni sindikati», t. j. sindikati poedinih držav. Vsaka država, ki hoče dobiti mednarodno pomoč, pristopi, ustvari svoj sindikat, zbere svoj kapital, in bo potom svojega sindikata izvrševala naloge, ki jih le temu odkaže mednarodni sindikat. Funkcije sindikata pa bodo: Studij vseh priložnosti za delo v svrhu obnove Evrope, finančna pomoč taksnim podjetjem, repartitije, garancije za plačilo, organiziranje družb v srhe poedinih podjetij.

Sledila je korespondenca z Rusijo ter nadaljnja posvetovanja o organizaciji genovske ekonomske konference, na kateri naj bi prišli na razgovor: Denar (kriticje), valuta (kurz), centralna banka, emisijska banka, ovire prometa, carinske meje, transport, tehnična pomoč za rekonstrukcijo ter čekovna, devizna in menična zakonodaja vsake udeležene države.

Vrhovni svet je sprejel končno resolucijo, da bo on proučil ta projekt, oskrbel potrebne ankete, ustvaril organizacijo centralnega Sindikata, ter tudi genovski konferenci predložil o tem svoje predloge. Sledila je izmenjava memorijalov med Angleži in Italijani, ponovno zaslišanje Nemcev in ekspozice Rathenaua. Vrhovni svet je tudi izdelal načelne programne točke genovske konference. Med tem je moral Briand demisionirati. Predno je odšel v Pariz, mu je Lloyd George izročil svoj načrt angleško-francoske pogodbe, ki je zadel a v Franciji radi nedostatnega varstva Francije na hud odpor, reparacijska komisija se je pa le deloma odločila glede zaprosenega nemškega reparacijskega moratorija. S tem je bila konferenca v Cannesu končana. Nerešenih je pustila pet glavnih vprašanj: 1. Načrt francoško-angleške alijanse. 2. Končno odločitev reparacijske komisije o nemški prošnji za odlog plačil. 3. Klavzule, ki jih bodo morali sprejeti udeleženci genovske konference. 4. Dnevni red genovske konference in 5. Veliki projekt mednarodnega sindikata za obnovo Evrope.

Od 13. januarja (konca canneške konference) dalje se vrši cela vrsta posvetovanj. Vsi narodi se pripravljajo za genovsko konferenco in iščejo zaveznikov. Hrvatski blokaški memorandum je v tem trenutku važno in z laško pomočjo morda uspešno sredstvo, da se zaupanje in kraljevino SHS in njeno gospodarsko in politično konsolidacijo omaje, in da se bo morda Italija nanj sklicevala, ko bo zahtevala bodisi kontrolo luk ali železnice ali plovbe po rekah ali katerokoli drugo »zgolj gospodarsko kontrolno sredstvo« za železniški ali kreditni režim pri nas. Na drugi strani pa je dinastična ali politična zveza z Rumunijo, ozka bratska in politična zveza s Češko ter približevanje Grški in Poljski

prinesla Jugoslaviji večji pomen. Cela Mala antanta se pripravlja, da poide na genovsko gospodarsko konferenco kot enota z enim obrambnim in obnovitvenim programom. Ker je iztočno vprašanje bistven del obnovitvenega vprašanja, postaja Mala antanta vžjen mednarodni činiteelj in danes jedino možna oblika, kako združiti narodne države v srednji in južnoiztočni Evropi v eno organizacijo.

Pogled na svetovne probleme kaže, kako so mnogovrstni, medseboj zamršeni, komplicirani in zato težavni. Sami na sebi čutimo težavnost teh problemov, sami pa tudi, kako pereča in neodložljiva je njih rešitev. Če samo upoštevamo kurz svojega denarja, stanje svojega prometa, vprašanje svojih davkov, cene svojih produktov in cene tujega blaga pri nas, zapravljivi izvoz, prehrano svojega naroda, draginjo, — in če pomislimo, da je to naš delež na občem evropskem problemu, — če nadalje uvažujemo, kako si interesi raznih držav nasprotujejo, je mnogoličnost velikega narodnega, evropskega in svetovnega problema očitna. Dve glavni vprašanji pa, ki sta morda jedro »velike obnove«, sta rusko in nemško. Rusko, — obnova agrarne produkcije, produkcija surovin; nemško, — definitivna ureditev reparacij in stabiliziranje kurza nemške marke. Genovska konferenca je odložena, baje na 10. april, radi italijanske krize. Kako malenkosten je ta formalno važni razlog v primeri s tolikimi in le v etapah rešljivimi problemi!

Ob bistvenem sodelovanju Male antante, odnosno dra. Beneša se je končno posrečilo doseči angleško-francoski sporazum v toliko, da je mogoče verjeti, da se bo genovska konferenca vršila, četudi v manjšem obsegu, ko zgoraj očitano. Zopet je ustvarjena »enotna fronta zaveznikov«. Po Beneševem odhodu sta se sestala v Bulojni Lloyd George in Poincare. Dosegel se je načelni sporazum v bistvenih točkah, v katerih so se naziranja doslej opasno ločila:

1. Mirovne pogodbe, ki so se podpisale v Franciji, ne pridejo več v diskusijo. (Pač pa to ni izključeno glede pogodb Rusije s Poljsko, Nemčijo, baltičskimi državami). 2. Konferenca se ne bo pečala z vprašanjem nemških

reparacij, ki se uredi v Vrhovnem svetu in reparacijski komisiji že te dni posebej in sicer v Nemčiji še dovolj ugodnem smislu. 3. Načelo nevmešavanja ne odpravlja sankcij proti Nemčiji! Lloyd George je izjavil dalje, da na genovski konferenci ne bo pokrenil vprašanja razoroženja na kopnem, — s tem je odpadla misel desetletnega evropskega oboroževalnega premirja. Končno sta se oba državnika sporazumela o francosko-angleški zvezni pogodbi, zlasti je Anglija sprejela več ko prvotno desetletno dobo pogodbe. Vprašanje medzavezniških dolgov je odloženo, pa pride na vrsto morda še pred Genovo, o priliki Poincaréjevega obiska v Londonu pri podpisu angleško-francoske pogodbe. Benešova pot je torej imela uspeh. Razlika v naziranju Londona in Pariza je bila tolika, da je pomenila nemožnost nadaljnjega sodelovanja zaveznikov v enem obnovitvenem smislu, torej razkol in obči evropski in svetovni kaos. Ta kaos je odpravljen za ceno počasnejše, toda sigurnejše «vožnje». Lloyd George, ki je prenačeno hitel, je nekoliko popustil, kajti končna evropska konsolidacija pričinja še-le z ozdravljenjem Rusije. Kdaj bo ono vidno, tega še ne vemo.

MALA ANTANTA.

Sestanki vodilnih državnikov Male antante so v svoji skupnosti dogodek prvega reda. Ne samo za politiko naše države in njenih ožjih zaveznic, temveč v mnogem oziru za bodočo, kakor vse izgleda, pripravljajočo se novo razporedbo političnega ravnotežja v Evropi sploh. Stoineno leto je minulo, odkar se je v Ljubljani vršila antervija cesarjev in kraljev stare, danes mrtve Evrope, v svobodnih državah danes Bukarešta, Bratislava in Beograd goste voditelje usode sosednjih in zavezniških narodov. Razlika ogromna: Takrat smo morali biti kmetički na šahovi deski, kjer so jih premikali, zamenjavali, postavljali v kraj po mili volji kronani, od Boga dani gospodarji, danes smo sami graditelji svoje sreče in usode in državniki, ki se sestajajo k velevažnim konferencam, so koncem koncev izvrševalji naše volje.

Predsednik vlade bratske češkoslovaške republike g. Beneš je danes eden najmarkantnejših, najuglednejših pa tudi najuspešnejših državnikov mlade Evrope. Realnost in smotrenost njegove politike je postavila češkoslovaško republiko v družbi narodov na odlično mesto, ustvarila je ono srečno kombinacijo srednjeevropskih mladih držav, ki po skromnim imenom Male antante predestinirana, da kot čuvarica miru in pospeševaljica razvoja osvobojenih narodov zasigura veliko delo svetovne vojne. Gospod Beneš se je vrnil iz glavnih mest zapadnih držav, kjer je, kakor pričajo glasovi svetovnega časopisja, z uspehom dovršil misijo, ki ga je vodila tja ne le v interesu lastne države, temveč vseh zaveznikov, združenih v Mali antanti. Vodil je svoje delo v duhu Masaryka, svojega prijatelja in učitelja. Kraljevino Romunijo, s katero naš družijo ne le politični interesi, ki nam postaja pristrčna prijateljica, dajoč svoje milo dete jugoslovanskemu kralju za družico v življenju, za mater novega rodu jugoslovanskih vladarjev, je na posvetovanjih zastopal predsednik romunske vlade gospod Bratianu. Naj je bila njegova politična smer katera koli, že dosedaj je dokazal, da se kot odgovorni državnik zaveda velikih nalog, ki so prisojene v zvezi Male antante romunski kraljevini.

Ni nobenega dvoma o glavnem predmetu bukareških, bratislavskih in beograjskih posvetovanj. Evropa stoji pred velikimi dogodki. Ogromne akcije političnega, vojaškega in predvsem gospodarskega značaja se pripravljajo ali pa so že v stanju izvršitve. Ako naj Mala antanta pokaže svojo življenjsko silo ter se uveljavi kot realna, za vse njene člane res koristna, trajna politična kombinacija, mora pristopiti odločilnemu delu za svoj podoben, stalen delovni program. Njena politična vzajemnost se je dosedaj posvedočila že opetovano od slučaja do slučaja. Pokazalo se je, da je osnova zveze dobra in trdna. Novi dogodki pa nujno zahtevajo nadaljevanje dela za utrditev in poglavitovitev. Moč in bodočnost Male antante je odvisna od njene enotnosti ne le v vprašanih specialnega interesa, izvrš-

rajočih neposredno iz mirovniških pogodb, temveč v prenehanem iskanju novih interesnih skupnosti in vezanju medsebojnih interesov na političnem, vojaškem in gospodarskem polju. Ako bi bile države Male antante pravočasno, takrat, ko je razmerje njihovega novca kazalo gotovo stalnost, sklenile valutno konvencijo, ne bi današnje valutne razmere mogle v toliki meri trgati srečno navezanih gospodarskih stikov. Zlasti Češka in Jugoslavija bi bile v svoji gospodarski vzajemnosti povsem drugače nego sta danes: Češka kot industrijalna, Jugoslavija kot agrarna eksportna država, ki se tako srečno izpopolnjujeta, pa sta danes gospodarsko oddaljenejši nego kdaj. Tu se posebno dobro kaže, da je slabost enega slabost cele Male antante in da najsrečnejša politična kombinacija trpi, ako se kviri njena gospodarska osnova.

Politika, ki ne računa z gospodarskimi problemi, gradi v oblake. V mnogem oziru nam razvoj dogodkov kaže, da je veliki mirovni instrument v opasnosti, ker se ne nahaja v skladu z gospodarskimi možnostmi. Angleži so danes zagovorniki teze, da je gospodarsko ozdravljenje Evrope nemogoče, dokler se ne najde formula, ki postavi odnošaje med državami na drugo osnovo nego je sedanjaja *Mors tua, vita mea*. To formulo naj išče genovska konferenca, ki naj pomeni obnovitev solidarnosti vse Evrope, zmagovalec in premaganih, pri obnovitvenem delu. Zapeljivo je, razmotrivati realnost te angleške teze in jo točko za točko primerjati s francoskim stališčem. Stojimo pred neverjetnostjo, da se Anglija in Francija, ki sta za svobodo pretili toliko skupne krvi, doprinesli toliko skupnih žrtev, bili vezani na življenje in smrt, razhajate in da se govori o novi politični opredelitvi Evrope, ki naj bi izbirala med Parizom in Londonom. Prenapeteži trobijo po svetu, da se Francija z Malo antanto postavlja proti Angliji, ki bo združena z Italijo in v naraščajočem prijateljstvu z Nemčijo šla svoja pota. Prenapeteži, pravimo, ker nikdar ne verujemo, da bi angleški narod iskal zveze z Nemci proti Francozom, prenapeteži pa tudi zbog tega, ker prisojajo Mali antanti ulogo, ki se pro-

tivi vsem smernicam njene dosedanje politike. Nedavno je g. Beneš v češkoslovaškem parlamentu poudarjal, da Češka ne dela ne francoske ne angleške, ne nemške, ne kakšne druge politike, temveč češko politiko, in g. Pašić je pozitivno izrazil isto idejo z besedami, da hoče biti naša politika v skladu z zavezniki. Mi smo takrat pripomnili, da nam je predvsem treba lastne politike. Kar velja za nas same, velja v isti meri za Malo antanto, pri katere ustanovitvi je bil glavni cilj, da se nove narodne države postavijo na lastne noge ter postanejo same s svojimi združenimi močmi gospodarice svojega položaja. Mala antanta ni ustvarjena, da bo privesek katerekoli prijateljske velesile, temveč da v prijateljstvu z vsemi, ki so ji naklonjeni, zasigura konsolidacijo in notranji razvoj držav, ki so se združile.

To je nujno potrebno zlasti z ozirom na naše gospodarske probleme, ki jih imamo i mi i Čehi i Romuni. Vsi iščemo finanjske okrepitve, ki naj omogoči ozdravljenje naših valut. Z enostranskimi obvezami je ne bomo dosegli.

Naj se nas razume. Francoski narod nam je bil vedno drag in simpatičen. Vsi vemo, da so njegove simpatije za nas mnogo globlje, nego izgleda po dejanjih marsikatere francoske vlade. Mali antanti ni treba posebne zveze s Francijo, ki bi ozlovoljila druge, tem manj, ker vemo, da računamo vedno na Francijo, kakor računa ona na nas. Vse te konference torej ne morejo prinesiti odločitve v smislu našega priključka Francoski proti drugim, nego le sklepe, ki naj Mali antanti v sporih, ki prihajajo na dnevni red, zasigurajo neodvisnost in samostojnost.

Program za daljšo bodočnost. To je historična naloga beogradskega sestanka. Ta program more biti le na osnovi samostojne, nevezane politike Male antante. Uverjeni smo, da odlični državniki, ki se posvetujejo te dni, nimajo višjega cilja, ki je obenem tudi najrealnejši.

BALTIŠKE REPUBLIKE.

Zopet se govori o veliki konferenci baltiških držav, ki bi naj razčistila pereče politične in ekonomske probleme

severoiztočnega dela Evrope. V letih 1919. in 1920. se je vršila cela vrsta podobnih konferenc, ki so vse končale z neuspehom. V glavnem je šlo za dva velikopotezna načrta: Zvezo baltičkih držav in ustanovitev vzhodno-evropske entente cordiale s Poljsko na čelu. Oba načrta so podpirale zapadne velesile, zlasti Francija. Iztočnoevropsko «Malo antanto» so si na zapadu zamišljali kot nekako podružnico pariške in londonske politike. Francoski vojaški in finančni krogi so se takrat pečali z načrtom ustanovitve od Rige do Carigrada segajoče zveze antantofilskih držav, ki bi bila nekaka vojaška in politična meja med boljševiškim iztokom in zmogovitim zapadom. Načrt je bil velik in širokopotezen, ali v praksi neizvedljiv. Niti na severu niti na jugu ni bilo razpoloženja za zvezo, ki bi bila že sama na sebi mrtvorjeno dete. V vseh novih in prenovljenih državah se je vršila najživahnjša borba za stabilizacijo doseženih zgodovinskih uspehov. Tudi ob Baltu so nastajala pod vplivi vstvarjajočih in razkrojevalnih sil nova politična telesa. Z mrzlično naglico so narodi, ki jih je doslej Evropa skrivala kakor mačeha pastorko pred lastnimi hčerami, izkoriščali svetovno katastrofo in gradili na razvalinah ruskega carstva svoje nacionalne države. Tako je nastal ob Baltu nov politični in gospodarski položaj. Kakor med državami srednje Evrope, tako deluje tudi med baltičskimi republikami in sosednjimi velikimi državami kohezija skupnih gospodarskih potreb in politične solidarnosti in ustvarja baltičski problem, analogijo srednjeevropskega problema.

Nas zanima postanek in razvoj držav, ki so nastale ob Baltu pod pritiskom istih zgodovinskih sil, katere so položile temelj naši državni samostojnosti. To so tri baltičske republike: Estonija, Letška in Litva. Konsolidacija teh mladih političnih teles se razvija pod enako težkimi pogoji kakor naša. Isti vzroki rode iste posledice. Oni, ki hočejo z vzgledi in analogijami dokazovati pravilnost svojih državo-tvornih tez, bi našli v politični zgodovini teh malih držav precej hvaležnega gradiva.

Da ostanem v mejah kratkega referata, podam samo par značilnejših po-

tez, ki bi utegnile zanimati naše politično občinstvo.¹

Gre za probleme malih narodov, ki so enako kot večina slovanskih plemen že zgodaj izgubili svojo samostojnost in so igrali na odru evropske zgodovine zelo skromno in neopaženo ulogo, ki jim je še ostala po propadu svoje samostojnosti. Ozemlje, ki ga naseljujejo Esti (Estonci), Leti (Lotiši) in Litvini, tvori geografsko enoto, ima precej enak značaj in nudi isti milje. Sicer pa imajo vsi trije narodi nekaj krvnega sorodstva, posebno še Leti in Litvini. Veže jih mnogo skupnih interesov, skupnih tradicij, imajo skupne sovražnike itd. Esti so pomešani z mongolsko krvjo in se najbolj približujejo Fincem; Leti in Litvini predstavljajo dve prastari veji Indoevropcejev, ki sta ohranili še dandanašnji precej antropoloških in lingvističnih elementov prvotne evropske rase. Na baltičkem ozemlju so se križali raznovrstni vplivi: normanski, mongolski, germanski in slovanski, ki so imeli za razvoj teh narodov velik pomen. V 13. stoletju so pridrveli nemški križarji in z ognjem in mečem prisilili ljudstvo k pokorščini. Za njimi so prišli misijonarji. Tako je tekla zgodovina približno kakor pri nas. Na Estonskem so nekaj časa gospodovali Švedi, dokler jih ni premagal Peter Veliki in spravil deželo pod svoj knut. Litva je živila v več ali manj srečnem zakonu s Poljsko. Nad Leti so vihteli svoj bič nemški fevdalci. Navsezadnje je vse te pokrajine združil imperializem Romanovcev.

To je zgodovinski okvir. Baltičsko ozemlje, na katerem so nastale države teh malo znanih narodov, se razteza približno od Vilna do bližine Petrograda. Sedanja republika Letška meri približno 75.000 km², Litva 70.000, Estonija pa 47.500 km². Estonija je tedaj približno za 6 km² večja kakor Švica. Letov je približno 2.552.000, Litvinov okrog 2.700.000 in Estov dva milijona.

V kulturnem oziru zavzemajo ti narodi precej visoko stopnjo. Procent analfabetov je nizek. Osnovno in srednje šolstvo je dobro razvito. V vseh treh republikah se nahaja tudi

¹ Med raznimi viri mi je najbolj rabila priročna knjižica: B. Djušen, Res publikii Pribaltiki (Vscobščaja bibl. 15.) Berlin 1921.

lepo število ruskih, nemških, deloma tudi švedskih in poljskih šol. Na vseučilišču v Jurjevu (Dorpat, sedaj Tartu v Estoniji) se predava v estonskem, nemškem in ruskem jeziku. Ruski jezik je v Estoniji in na Letskem jako priljubljen. V mnogih čisto estonskih krajih so krajevni šolski sveti zahtevali, da se predava tudi v ruskem jeziku. V Litvi je kot drugi jezik običajna poljščina.

V Estoniji in v Letski je bila z ustavo uvedena ločitev cerkve od države. Esti so večinoma protestanti (82 %), deloma pravoslavni (18 %). Leti so se razcepili na protestantski in katoliški del, kar je zelo vplivalo na njihov narodni razvoj, tako da je obstojala nevarnost, da se razcepi tudi kot narod. Litvini so se pod vplivom Poljakov pokatoličili. V Litvi je danes katoliška vera državna vera, dočim so protestantski Esti in Leti proglasili popolno versko svobodo ter uvedli za one, ki ne marajo pristopiti k cerkveni občini; civilno ženitev in državno matriko. O pouku verouka na estonskih in letskih šolah odločujejo krajevni šolski sveti, ki so sestavljeni iz zastopnikov staršev in učiteljstva. Značilno je, da je med poslanci letske ustavotvorne skupščine 26 brezkonfesionalcev.

Nova politična era se je začela ob Baltu takoj po ruski revoluciji 1917. l. Tu je pa treba ločiti te tri narode, ker je vsak izmed njih po drugem potu dospel v svobodo.

Estom je prinesla ruska revolucija široko samoupravo. Estonija bi naj ostala del ruske federativne republike. Na čelo uprave je bil postavljen gubernijski komisar, katerega je izvolil gubernijski zbor. Boljševiki so ta samoupravni zbor razgnali. V Estoniji so zavladali sovjeti, ki so izdali par krvavih dekretov proti nemškim baronom, sicer pa so držali samo kot lupina na zunaj. Pod to lupino se je pripravljala krepka narodni odpor. Ruske boljševike je nemška armada prisilila k umiku. Ko so se umaknili, se je sestel znova estonski samoupravni zbor, ki je proglasil svojo suverenost in republikansko vladavino Estonije. To je bilo dne 24. februarja 1918. l. A že dne 26. februarja istega leta so Nemci zasedli glavno mesto Revel, razpustili parlament, razorožili narodno gardo in uvedli strogo cenzuro. Do novembra 1918. l. so vladali ne-

omejeno nad Esti ter s pomočjo nemških baronov proglasili zedinjenje Estonije z Nemčijo. Medtem so estonski narodni sveti v inozemstvu dosegli, da so jih zavezniki priznali kot estonsko vlado de facto. Po umiku Nemcev so zopet prodirali boljševiki in zasedli velik del Estonije. Estom so dospeli na pomoč finski in švedski prostovoljci. Odredili so mobilizacijo in se spopadli z boljševiki. Anglija jih je oskrbovala s puškami in municijo. Konec januarja so očistili iztočno mejo in ne dolgo na to zavzeli tudi Rigo in Narvo, važni pristanišči mlade republike.

Letška je bila že izza 1915. l. pozorišče vojnih operacij. Leta 1917. so jo zasedli Nemci. Z gotovostjo so bili računali, da bodo lahko anektirali vsaj večji del Balta. Okupacijo Letške so smatrali za definitivno; ni se tedaj čuditi, če so z vso vnemo zatirali letsko nacionalno življenje in izžemali ubogo ljudstvo, da so mestoma izbruhnili krvavi upori. Leti so se organizirali v tajnih organizacijah. Njihova mafija je pripravljala osvobojenje. V novembru 1918. l. so se tudi na Letskem zamajala tla pod Nemci. Letski narodni svet je proklamiral neodvisnost republike Letske. Zmešnjave v deželi pa so še trajale več mesecev. Letski odpor se je osredotočil okrog Libave. Dočim so se na zapadni strani Nemci umaknili, so se na iztoku gibale rdeče čete. Letski prostovoljci so zasedli fronto proti boljševikom. Položaj mlade republike je bil izredno težaven. Vlada je apelirala na ves civilizirani svet, naj ji pomaga. Za Rigo so se potegovali Leti in Estonci, zagospodovali pa so v nji nemški oficirji. Dne 16. aprila 1919. l. so uprizorili nemško-ruski reakcionarci tudi v Libavi državni prevrat in nadomestili Ulmanisovo vlado s «komitejem javne varnosti», kateremu je bil na čelu pastor Njedroj. Letski narod se je odločno dvignil proti tem zatiralcem in podpiral Ulmanisovo osvobodilno akcijo. Dne 22. maja so letske čete s pomočjo angleškega orožja zavzele Rigo in kmalu na to tudi druge pokrajine Letske republike.

Litvo so že konec 1914. l. okupirale nemške čete. Po ruski revoluciji 1917. l. se je sestel v Petrogradu litvinski narodni svet, ki se je pa razcepil v dve skupini: v pristaše narodne neodvisnosti in v pristaše avtono-

mije pod Rusijo. Po brestlitovskem miru je Nemčija priznala neodvisnost Litve na podlagi carinske in valutne unije z Nemčijo. Na to je »tariba«, t. j. litvinski narodni zbor, izvolil za kralja Litve nemškega katoliškega princa Uraha, ki si je nadel ime Mindovg II. To pa je trajalo samo par mesecev. Po prevratu je nemška vojska zapustila Litvo. V deželi je zavladal popoln nered. Vlada je pobegnila v Kovno. Sestavila se je prava narodna vlada, ki je hitro mobilizirala in s herojskim naporom obvarovala Litvo pred invazijo boljševikov.

Ustavni boji so bili v vseh treh republikah prva stopnja k politični in gospodarski konsolidaciji.

V Estoniji so se vršile 5., 6. in 7. aprila 1919. l. volitve v ustavotvorno skupščino. Udeležilo se jih je čez 80 % prebivalcev. Politično strukturo te države nam kaže izid volitev. Dobilci so: socialni demokrati 41, delavska zveza 30, demokrati 25, agrarna stranka 8, socialni revolucionarji 7, krščanska zveza 5, Nemci 3, Rusi 1 poslanca. V Začetku so skušali od Rusov podpirani komunisti podminirati tla mlade države. Strankarske borbe so se razvele; zdravi narodni instinkt je začutil nevarnost, ki je pretila komaj doseženi svobodi. Socialni demokrati so se zavedali, da je bila v teh razmerah potrebna močna roka, in so prepustili odločilna mesta trdnjšim, discipliniranim demokratom. Ministrstvo notranjih del je sporazumno z vojaško upravo organiziralo močne policijske oddelke, ki so jih sestavljali zanesljivi državljani. Tisk je bil pod strogo cenzuro. Delavske zveze so začasno postavili pod nadzorstvo. V ustavotvorni skupščini se je ministru notranjih del priznala nekaka diktatorska oblast. Časi so bili resni. Država je stala na robu gospodarskega in finančnega propada. Estonske meje so prekoračili ostanki razbite Judeničeve armade in okužili prebivalstvo z epidemijami. Ustavotvorna skupščina je vendarle izdelala ustavo. Estonija je postala ustavna parlamentarna republika brez predsednika. Predsedniške dolžnosti izvršuje ministrski predsednik. Aktivno in pasivno volilno pravico imajo vsi državljani obeh spolov, ki so dopolnili 20. leto starosti. Armada je, kakor vse državne naprave, demokratična. Razlika med častnikom in vojakom se očituje sa-

mo v službi. Lansko pomlad so se vršile volitve v redni parlament. Socialisti so izgubili dobršen del svoje politične moči. Zmagale so stranke zmerne narodne sredine.

Letska je poklicala svoje državljane k volitvam dne 17. in 18. aprila 1920. Država je bila razdeljena v pet volilnih okrajev, ki so volili skupaj 150 poslancev. Volilno pravico so imele tudi ženske. Udeležba je bila poprečno 85 %. Volitve so podale to-le politično diagnozo: socialistična skupina 57 poslancev, centrum (krščanska zveza) 41 poslancev, nesocialistične stranke 35 poslancev in posamezne manjše frakcije 17 poslancev. Od teh je bilo 132 Letov, 6 Nemcev, 8 Židov in 4 Rusi. Dne 1. maja se je sestala ustavotvorna skupščina, ki je izdelala začasno ustavo. Definitivno ustavo, ki je v osnovnih načelih enaka estonski ustavi, je dobila letska republika šele lansko jesen. Letska armada je vsekozi demokratična. Vojaki imajo vse civilne pravice in so pri volitvah nastopili kot posebna skupina.

Volitve v Litvi so se izvršile jeseni 1920. l. Udeležilo se jih je 92 % prebivalcev. Največ glasov so si pridobili klerikalni nacionalisti (59 poslancev). Demokrati so dobili 36, zveza kmetovskih gospodarjev 8, delavska federacija 15. Ostalo odpade na manjše skupine. Ustavotvorna skupščina je proglasila republikansko državno obliko in izdelala začasno ustavo. Volilno pravico imajo tudi ženske.

Zunanja politika baltičkih republik se je v prvih dveh letih izčrpala v precej naporni borbi za mednarodno priznanje de iure. Šele 26. do 28. januarja 1921. l. je Zveza narodov priznala suverenost Estonije. Ob istem času je bila priznana tudi Letska. Litva je bila priznana kot suverena država koncem lanskega leta. Težke diplomatske borbe so imele te mlade države najprej med seboj, vsaka zase pa tudi s svojimi močnejšimi sosedmi, zlasti s Poljaki. Kakor uvodoma omenjeno, so se izjalovile nade v konfederativno zvezo teh republik.

V notranji politiki se opaža isti proces kakor pri nas: proces ustavne stabilizacije in državne konsolidacije. Velevažnega pomena je vprašanje agrarne reforme. V vseh treh republikah imajo svoje latifundije zloglasni pruski junckerji, največji zatiralci narodne svobode. Suverene vlade so njih po-

sestva zaplenile in postavile pod strogo nadzorstvo. Doslje so bili sprejeti razni zakoni, ki pa ne pomenijo rešitve tega vprašanja v celoti. Ves kompleks problemov, ki so v organski zvezi z vprašanjem agrarne reforme, se rešuje šele zadnje mesece. Izgleda pa, da je nemškemu fevdalizmu ob Baltu odklenalo za vedno.

V splošnem so to izrazito poljedelske dežele, ki bi se dale z intenzivnim delom in smotreno gospodarsko organizacijo dvigniti na višino sosednjih skandinavskih držav. Velikih mest je malo; največja je Riga, ki je pa bila med vojno precej razrušena in obubožana. Riga spada sedaj pod Letsko in je njeno glavno mesto. Estonsko glavno mesto je Revel, sedaj prekrščeno v Tallin. Šteje 104.365 prebivalcev. Kulturno središče Estonije je že omenjeno vseučiliščno mesto Jurjev (Dorpat). Litva ima to nesrečo, da je njeno največje mesto Vilen po pretežni večini rusko in židovsko. Litvini tvorijo v tem mestu samo 1 do 2 % no manjšino. (Vilen je baš te dni izjavil po novih volitvah, da se hoče združiti s Poljsko.)

Ni treba naglašati, da je gospodarska konsolidacija v teh državah skrajno težavna, zlasti z ozirom na valutne razmere. Kot primer gospodarskega življenja ob Baltu naj sledi par podatkov iz Estonije:

Budžet Estonije za l. 1920. je izkazal vsoto 1.800.000.000 estonskih Mk. Budžet glavnega mesta Revel je znašal 56.000.000 mark. Gospodarska bilanca je bila v letu 1920. nastopna: Izvažalo se je: lanu za 800.000 funtov šter., cementa za 300.000, špirta za 125.000, papirja, poliščva za 100.000, krompirja, škroba za 600.000, lesa za 1.000.000, skupaj za 3.825.000 funtov šter. Uvažalo se je: žita za 770.000, strojev in tekočega kuriva za 620.000, surovin za 1.200.000, stavbnega materiala za 250.000 funt. šter.; inozemske obresti 250.000 funt. šter., skupaj 3.290.000 funt. šter. Največ gospodarskega kredita daje Anglija.

Poljedelstvo ne pokrije domače potrebe, tako da nvažja Estonija okoli dva milijona pudov žita in moke. Velika industrija je prešla večinoma v posest inozemcev. Izdeluje med drugim sukno, stroje, vagone, papir. Kmetje prodajajo les v surovem in predelanem stanju, krompir, mlečne izdelke in ribe. Državni monopoli so

večjidel ukinjeni. Trgovina je prosta.

Nedvomno čaka Este, Lete in Litvine lepa bodočnost. Njihova naravna inteligenca, treznost in pridnost, ki so si jo pridobili od skandinavskih sosedov, odprto morje, ki jih spaja s širokim svetom — vse to so garancije za narodno in državno bodočnost. Njihov največji problem je sedaj: medsebojno zблиžanje, gospodarska unija. Vprašanje je, ali ne bo v bodočnosti tuja sila postala vez, ki jih bo — pod novimi pogoji seveda — zблиžala in zedinila v močno baltiško federacijo. Kdo bi bila ta tuja sila, ni mogoče reči, zlasti dokler niso rešena vprašanja nemške in ruske obnove. Tudi nameravana baltiška konferenca, katere se bo udeležila Poljska, najbrž ne bo razčistila problema, ki ostane ohranjen novemu rodu.

B. Borko.

Kultura.

Dr. Tadeusz Lubaczewski: POLJSKA (Zagreb, 1921. Komisija knjigarne Z. Vasića. Str. 78, z zemljevidom današnje poljske države. Cena 6 Din).

Avtor te knjige je prvi tajnik poljskega generalnega konzulata v Zagrebu. Pred par meseci je v Varšavi izdal knjigo: «Jugoslavija» ter z njo dal Poljakom prvo večje pomagalo za spoznavanje in proučevanje naše države. S svojo «Jugoslavijo» je dobrodošel; to se vidi že iz tega, ker je bila knjiga v enem tednu razprodana. Zdjaj je obrnil smer ter nam podal informativen spis o svoji domovini, današnji Poljski. Ta knjiga obsega deset razprav (pisanih v hrvatsko-srbskem jeziku in v latinici), ki so deloma prej izhajala v zagrebški «Jugoslovenski Njivi», ter nam opisuje geografski položaj in zgodovino Poljske, nje ustavo, pretresa agrarno reformo, prikazuje predsednika poljske republike Pilsudskega, govori o poljski literaturi in likovni umetnosti ter nas seznanja s prirodnim bogastvom Poljske in s poljsko industrijjo.

Pri nas se često čuje beseda, češ, Poljaki so zgodovinski imperialisti ter so v svojo sedanjo državo zasegli vse, kar je kdaj pripadalo Poljski. Lubaczewski nas s par števili pouči, da temu ni tako; v dobi prve delitve (1772) je prejšnja Poljska obsegala 763.940 km² (nekdaj je pripadala k Poljski tudi Ukrajina!). Prebivalcev

šteje 28 milijonov, vrhutega in posebej še omeniti 2 milijona v Gornji Šleziji. Poljska prihaja torej po velikosti brž za zadnjo evropsko velevladajo, za Italijo. Izven poljske države, največ v Severni Ameriki, živi 6 milijonov Poljakov; vsega je Poljakov 26 milijonov. V poljski državi sami je 13 % Ukrajincev, 10 % Židov, 5 % Belorusov in 5 % Nemcev. Vzhodna meja Poljske gre dandanes od nekdanje galicijske meje čez Polesje, t. j. čez močvirnato porečje Pripeti vzhodno od Pinske, nekako tam, kjer so se v vojni ustavile nemške armade; ta najvzhodnejši del države je silno redko naseljen, zlasti vsled vojnih dogodkov, komaj par ljudi biva na kvadratni kilometer (dočim jih je v Gornji Šleziji 167). Današnja Poljska je povsem demokratska zemlja; v tem oziru moramo izpremeniti svoje misli o Poljski, ki smo jih doslej imeli. Že za preteklost smo si takozvano poljsko šlaho krivo predstavljali; poljski šlahiči so bili po celih vaseh navadni kmetje, kakor kakšni hrvaški Turropoljci, svobodnjaki, ki so kot vojni graničarji dobili svoboščine. Fevdalno plemstvo je pač bilo, a dandanes je po ustavi odpravljen vsak naslov, ki ne izvira iz znanja ali poklica. Značilno je, da je kmet Witos bil dve leti ministrski predsednik. Poljska ustava se pričinja z besedami: «Poljska je republika. Suverena oblast v poljski pripada narodu. Organi naroda sta v zakonodaji Sejm in Senat, v eksekutivi Predsednik republike z odgovornimi ministri, v pravosodju neodvisna sodišča. Mnogo ostrih debat je bilo, predno se je v ustavo sprejela točka o senatu, mnogo debat pa tudi o oblasti, ki naj jo ima predsednik («Načelnik Państwa»); obveljala je določba, da je Predsednik pač vrhovni voditelj poljske oborožene sile, a za vojne ne more biti vrhovni komandant, tudi ne more brez privolitve državnega zbora («Sejma») napovedati vojne ali skleniti miru. Za bivšo Galicijo je centralna vlada prvotno imela svojega posebnega delegata v Levo-vo, a temu je bila naloga, da čim prej izvede unifikacijo dežele z ostalo Poljsko. Bivša pruska Poljska je do pred kratkim imela svojega posebnega ministra v Poznanju, toda nedavno je bilo že vse pripravljeno, da se to ministrstvo ukine.

Ne more biti moja naloga, da bi tu natančneje poročal o vseh poglavjih knjige — naj bi jih čitalo čim več Jugoslovenov! — opozarjam pa posebej na poljsko agrarno reformo in na narodno gospodarstvo. Glede prve pravi Lubaczewski, da se parcelacija veleposestev v nobeni evropski državi ni tako hitro izvajala kakor na Poljskem; da pa Poljska ni niti seljaku niti meščanu mačeha nego «majkodomovina», kaže dejstvo, da se je ves narod dvignil v obrambo, ko je leta 1920, pretila boljševiška nevarnost.

Par poglavij človek pogrša v knjigi Lubaczewskega: prvič razpravo o vzhodnih mejah (z etnografskega stališča) in v Litvi, dalje razpravo o šolstvu in o financah. Toda uverjeni smo, da Lubaczewski ni pisal zadnjic za nas, da nas o priliki podučijo še v teli in drugih stvareh. Čim manj imamo informativnih spisov o Poljakih, tem bolje nam prihaja knjiga Subaczewskega in res sem opažal, da jo je rad kupil, kdorkoli jo je dobil v roke. Dobiva se tudi po ljubljanskih knjigar-nah.

Dr. Fr. I.

PRAGMATIZEM.

Praktična filozofija, prikladna zmedenosti dobi demokratičnega amerikanizma, ki šteje toliko pristašev ne samo onostran velike luže, marveč celo v Descartesovi domovini. Maloštevilnim izvoljencem samo je filozofija še to, kar je bila Remyju de Gourmont: Umetnost, razkrajati ideje. Za prevesno množino mislecev pa je postala to umetnija, mešati ideje.

Protejski pragmatizem, kdo ti opiše izvor in vsa preobličjenja? W. Riley (Le Génie Américain) zagotavlja, da segajo tvoje korenine do starih Grkov. Pragmatizmu so vzdeli priimek «heraklitovski», ker veruje, da je svet večni tok; «pitagorejski», ker dela človeka za mero vseh stvari; «sofističen», ker meni, da ni konč-noveljavne resnice. Poznamo mu tudi angleške inačice. Pragmatizmu so rekli «humeovski», ker mu je verjetnost voditeljica v življenju; «lockeovski», ker je občutek izvor njegovim idejam; «darwinski», ker izkorišča prilagodbo okolišu, boj za obstoj in ohranitev najzmožnejših. Označili so pragmatizem tudi kot «germanski», ker njegova volja do vere ni nič drugega ko Kantov kategorični impera-

tiv, ker njegov poziv na osebni napor ni drugega nego človekovo zvanje po Fichteju itd.

Drugi zopet, n. pr. Baldwin, so hoteli zbrisati s pragmatizma etiketo *made in Germany* ter povdarjajo njegovo sorodstvo s francoskimi strujami. Eno pa je gotovo: ta praktična filozofija je ameriško-eklektična, vsakomur prinaša svoje. Tako je kritik Lovejoy naštel celih trinajstero pragmatizmov. Ako dodamo ameriškanskim vrstam še angleške, francoske in italijanske pavrste ali odtenjke, zabredemo v vrtnec naukov, katerega lahko posolimo z različnimi novimi «izmi»: pluralizem, francoski temporalizem itd. Sicer pa je filozof vedno malce sličen Kartezijevemu potniku, ki je zašel v svoji goščavi. Pa poglejmo mnenje protivnikov o pragmatizmu.

Vernon Lée je v *Življenjskih lažeh* (*Mensonges vitaux*) razmrcaril Jamesa in tovariše, kakor je svoje dni Taine (Klasični filozofi v Franciji) raztrgal francoske eklektike. Že Schinz (*Antipragmatisme*) je pred njim pokazal na prepad med Peirceovim in Deweyevim logičnim pragmatizmom ter med Jamesovim naukom, ki je zavrgel razum na korist volji do vere. Tako je pragmatizem «vreča vsake bire kramo». Prvi pragmatizem je metoda za raziašnjevanje misli, drugi pa vede v pravcato mračnjaštvo, mistifikacijo. V tem obskurantizmu ločimo več stopenj: James uporablja načelo volje verovati samo v gotovih slučajih, kjer je izbira nemogoča po zgolj spekulativnem vidiku, n. pr. pri vprašanju, je-li vredno živeti. Oče Tyrrell, branitelj katoliškega modernizma, se oklepa volje, da ne bi nehal verovati, trudeč se rešiti, kolikor se dá. Vmes pa so ciniki ali zaverovani ezoteriki, ki bi radi celo drugim vrinili voljo do vere, oziroma jih kar naplahutali. Ti machiavelisti pravijo: «Življenske laži so sredstva, s katerimi se izvršujejo nameni narave, t. j. zgodovina». In zelo so zadovoljni nad globokim doumetjem tajne: prekipevajo od veselja, ker so spoznali, kako nezavestno vodi človeštvo s pomočjo blodenj, bajk, praznoverij in vraž. Dvoje mož zastopa teorije neistine (ali potegavščine), Anglež Crawley, iznajditelj antropološke apologetike, pa Francoz Georges Sorel, izumitelj bajke, ki vzpodbada energijo.

Sorel izhaja iz pravega dušeslovnega opazovanja: ogromni pomen mita v življenju družeb. Mit dela čudeže pod pogoiem, da je neizvedljiv. Maršikomu je znano, da je Sorel iztuhtal sindikalistično bajko splošne stavke. Novejša, bolj topična bajka, ki je gonila ljudi, se naziva «zadnja vojna». Dušeslovno izhodišče je opravičeno; vendar pa je treba dobrošno mero drznosti, da skuješ teorijo iz laži!

V poslednji knjigi o *Koristi pragmatizma* je Sorel krenil z antiburžujskega ščuvanja proti Peirceovi metodi razjasnitve mišljenja. Ukvarja se bolj z epistemologijo, umetnostjo, bogoznanstvom itd. Od filozofije jemlje samo teze, ki so pospeševale našo stvariteljsko dejavnost: postal je instrumentalist.

Crawley, ki je napisal *Drevo življenja*, skuša izkoristiti nove antropološke spise Sira Jamesa Frazera in svoje lastne, v obrambo anglikanske vere in cerkve. Neprekinjena veriga najblodnejših vraž, od igrač avstralskega divjaka pa do simbolov naše religije, ima isti izvor, ki ga Crawley imenuje «bistveno lice življenja», t. j. kalno dno, seksualnost, sila, živnost, kateri pravijo metafiziki tudi Plemenški genij ali Genij nezavestnega. Tako nas ubogo paro slepé in mamijo visokošolski vseznalci.

Od omenjenih protivnikov pragmatizma je prvi dušni aristokrat Schinz, ki verjame v dvoje resnic, v dvoje filozofij in dvoje književnosti, končujoč v antisocialnem, samotarskem, obupnem modroslovju, dočim Vernon Lée odklanja vsak dandizem in ezoterizem, končujoč v optimizmu, ki dopušča izpopolnjevanje človeškega razumčka in kritičnosti, izgubljene v prvotnih zablodah. Veruje v napredek, osebni napor, resnico.

Po *Mercure de France* — A. D.

DR. MATIJA AMBROŽIČ: MATERINSKA POMOČ ZDRAVEMU IN BOLNEMU DOJENČKU.

KNJIŽNICA ZDRAVSTVENEGA ODSEKA ZA SLOVENIJO. V LJUBLJANI, 1921.

Slovenska poljudno znanstvena medicinska literatura je jako revna. Naštel bi lahko tri štiri v resnici dobre medicinske brošure, omenil bi lahko vzorno pisane medicinske sestavke v brošurah ljubljanskega škofa, ki so

svoj čas v naših malenkostnih razmerah vzdignile neopravičljivo klevetanje, dodal bi še nekatera izdanja Mohorske družbe in z naštevanjem bi bil pri koncu.

Ne da bi bil naznanil širši javnosti, je Zdravstveni odsek za Slovenijo izdal pred kratkim brošuro, katera zasluzi vso pozornost naše publike. Ambrožičeva knjiga se peča s snovjo, katera je zlasti v današnjih dneh izredne važnosti. Generacija, katera je preživela svetovno vojno, katera se je tekot svetovne vojne in v neurejenih letih po vojni vzgojevala in oblikovala, nosi na sebi toliko psihičnih in fizičnih defektov, je sama v sebi tako razdvojena in razkrojena, da od nje ni pričakovati ozdravljenja težkih vojnih posledic. Šele generacija, ki se klije v materinskem telesu in ona, ki še živi na materinih prsih, utegne biti sposobna, da trajno odstrani in zabiše sledove vojnega razdejavanja.

V prospet najmlajših, v prospet naših dojenčkov je spisana Ambrožičeva knjiga. Nega bodoče generacije se mora začeti že pri neporojenem otroku in je posebno važna v času, ko je dete še takomenovani dojenček. Iz statistik vemo, da je umrljivost dojenčkov v vseh časih in pri vseh narodih največja, vemo pa tudi, da je ravno v sedanjih razmerah izguba na dojenčkih naravnost horendna. Iskati moramo sredstev, kako naj se ta izguba omeji. Eno sredstvo, ki se je povsod drugod že dobro obneslo, je propaganda pravilnega negovanja dojenčkov. To propagando je pričel pri nas dr. Derč s temperamentno spisano knjižico, ki je izšla v založbi Tiskovne zadruge. Dr. Ambrožič jo nadaljuje z veliko ljubeznijo, z globokim spoznavanjem stroke in s priprostim, vsakemu umljivim slogom. Največja zasluga Ambrožičeve knjige je ravno njegovo lahkotno, neučenjaško, nazorno obdelovanje snovi. Higienški pouk, ki se nudi narodu, ne sme biti nikdar doktrinaren in teoretičen, marveč mora temeljiti na realnih razmerah. Velika prednost Ambrožičeve knjige je ravno to, da računa z daniimi pogoji, da upošteva domače realne razmere in psiho naše mlade žene. Knjiga je v resnici spisana «iz naroda za narod».

Svoj namen, popularizirati pravilno nego dojenčkov, bo knjiga v polni meri zadostila, ako bo našla pot v

vsako slovensko hišo. Pot do materega srca bo našla sama.

Ambrožičeva knjiga je zanimiva tudi še iz druge strani. Zanimiva je zaradi svoje izrazite socialno-medicinske programatičnosti. «Ne od apoteke in bolnišnic, tudi ne od samih zdravnikov, nego le od dobro izvežbanih, dobro poučenih, pridnih in vestnih gospodinj in mater smemo pričakovati, da bodo rešile svet bolezni». To je program, dalekosežen higienški program. Medicina išče novih sredstev, ki jih upa najti na socialnem polju. Nedvomno je, da se bo moglo ravno za dojenčke največ storiti s socialnimi sredstvi. Na tem polju bodo dosegla socialno-medicinska stremjenja največ uspehov.

Poleg medicinske propagande potrebujemo še široko zasnovane socialne pomoči za dojenčke. Z materinskimi instinktom je spoznalo to resnico slovensko ženstvo in s hvalevredno impulzivnostjo se je takoj priprijelo dela v tem pravcu. Ujedinjeno slovensko ženstvo je sklenilo pod vodstvom ge. dr. Tavčarjeve, da osnuje v Ljubljani dečji dom z velikimi socialnimi nalogami. Že za najbližjo bodočnost se obeta polaganje temeljnega kamena (za dan kraljeve poroke). Sklep slovenskega ženstva doslej v javnosti ni našel še tistega odmeva, ki bi ga zazluzila tako izredna važna stvar. Upati pa je, da bo slovenska javnost vendar že spoznala velikanški pomen projektiranega doma in da bo omogočila ženstvu dovršitev načrtov. Po moji sodbi je slovensko ženstvo zastavilo svoje moči tam, kjer je najbolj treba, da si enkrat ustvarimo lepo in zdravo bodočnost. Naša valuta, naše gospodarstvo, naše strankarsko življenje naj ostane skrb moških, ženstvo pa si je jelo staviti naloge, ki bodo s svojimi sadovi preživele sedanjo generacijo, ker ustvarjajo nov, zdrav rod.

Če govorim o veliki propagatorični vrednosti Ambrožičeve knjige, sem se moral dotakniti tudi velikega pomena onih načrtov, ki jih je zasnovalo naše ženstvo. Oboje skupaj nam je potrebno v korist dojenčkov in s tem v korist bodočih generacij; socialna propaganda in socialno delo.

(Ambrožičeva knjiga se dobiva brezplačno pri Zdravstvenem odseku za Slovenijo, Ljubljana.)

Dr. Al. Zalokar.

